

KUML 19
79

KUML ¹⁹₇₉

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag, København 1980

OMSLAG: Drejerens drøm. Fra Overbygårdskamlen.

*Redaktion: Poul Kjerum
Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau
Tryk: Special-Trykkeriet, Viborg a-s*

*Skrift: Baskerville 11 pkt.
Papir: Stora G-point 120 gr.*

Copyright 1980 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-00-70701-5-01-01

INDHOLD/CONTENTS

<i>Christian Fischer</i> : Moseligene fra Bjældskovdal	7
The bog corpses from Bjældskovdal	41
<i>Markil Gregersen</i> : Moseliget fra Elling. En retsmedicinsk undersøgelse	45
Medico-legal examination of the peat-bog body from Elling	56
<i>Bent Langfeldt og Jørgen Raahede</i> : Moseliget fra Elling. Røntgenundersøgelse	59
X-ray examination of the Elling find	65
<i>H. P. Philipsen</i> : Moseliget fra Elling. Kæbeknogledele og tandforhold	67
Dental investigation of the peat-bog body from Elling	72
<i>Henrik Tauber</i> : Kulstof-14 datering af moselig	73
Carbon-14 dating of peat-bog bodies	78
<i>Torsten Madsen</i> : En tidligneolitisk langhøj ved Rude i Østjylland	79
An Early-Neolithic long barrow at Rude in eastern Jutland	105
<i>Jørgen Lund</i> : Tre førromerske kældre fra Overbygård	109
Three Pre-Roman Iron Age cellars from Overbygård	136
<i>Jens-Henrik Bech</i> : Overbygårdkælderen. Datering af keramikken	141
Dating of the pottery from the cellars at Overbygård	149
<i>Stig Jensen</i> : Tre østjyske jordfæstegrave. Fra ældre romersk jernalder	151
Three inhumation graves in eastern Jutland from the Early Roman Iron Age	164
<i>Stig Jensen</i> : En nordjysk grav fra romersk jernalder. Sen romersk jernalders krono- logi i Nordvesteuropa	167
The Chronology of the Late Roman Iron Age in northeastern Europe	194
<i>Lise Bender Jørgensen</i> : To tekstilfragmenter fra romersk jernalder	199
Two textile remains from the Roman Iron Age	204
<i>Erik Moltke</i> : Kong Haralds mishandlede Jellingsten	205
King Harold's mishandled Jelling Stone	217
<i>Otto Mørkholm</i> : Nye møntfund fra Failaka	219
New coin finds from Failaka	230

MOSELIGENE FRA BJÆLDSKOVDAL

Af Christian Fischer

I maj 1950 blev Tollundmanden fundet under tørvegravning i Bjældskovdal, Funder sogn, Hids herred, og hans velbevarede hoved hører i dag til vore mest skattede oldtidsfund. Mindre kendt er det, at i samme mose, kun 92 m øst for Tollundmandens fundsted, blev der 12 år før fundet et andet moselig, Ellingpigen. Denne er kort omtalt i forskellige publikationer – dog uden udførlig fundberetning og undersøgelse.

I forbindelse med en undersøgelse af Ellingpigen, som blev foretaget af Silkeborg Museum i løbet af 1978, modtog museet oplysning om, at man i 1927 under tørvegravning i Bjældskovdal var stødt på et tredje moselig, som dog inden nærmere undersøgelse blev dækket af indskridende tørvejord.

Fundstedet for disse moselig er Bjældskovdal, og de stednavne, der er blevet knyttet til fundene, henviser til den lokalitet, hvor finderne boede og iøvrigt stadig bor.

BJÆLDSKOVDAL

Bjældskovdal (fig. 1) er en sidedal til det store Bøllingsøområde, som nu er udtørret og delvis ligger hen som dyrket mark og delvis som mose/tørveområde. Sammen med Skeldal og Stokkjelds Dal, der ligger nord for Bjældskovdal, danner de tre dale udløbere mod øst. Især Bjældskovdal har været kendt for sine gode tørv, og intensiv tørvegravning er foregået siden århundredskiftet og helt frem til 1950-erne. I forbindelse med denne tørvegravning er der fjernet et lag på mellem 2 og 4 meter tørv praktisk talt over hele området, og i dag tilbagestår kun ganske små områder, hvis overflade ikke er fjernet i forbindelse med denne tørvegravning. Tørvegravningen har medført en række fund af forhistorisk art, bl.a. mesolitiske bopladser, fund af neolitiske lerkar, tørvespader af træ, samt en vej eller bro af egetømmer (foreløbig dendrokronologisk dateret til ca. 1346 e.Kr.) (1). Den er udgået fra Bjældskovdals nordvestlige munding mod sydøst i retning mod en hulvej på Bjældskovdals sydlige side. Denne bro kan muligvis sættes i forbindelse med Hærvejen, hvis vestligste spor netop løb i dette område. De tre moselig er alle fundet midt i dalen, og afstanden mellem dem er fra det vestligste ikke undersøgte moselig (1927) til Tollundmanden 110 m, og fra Tollundmanden til Ellingpigen, som er det østligste af moseligene, er der 92 m.

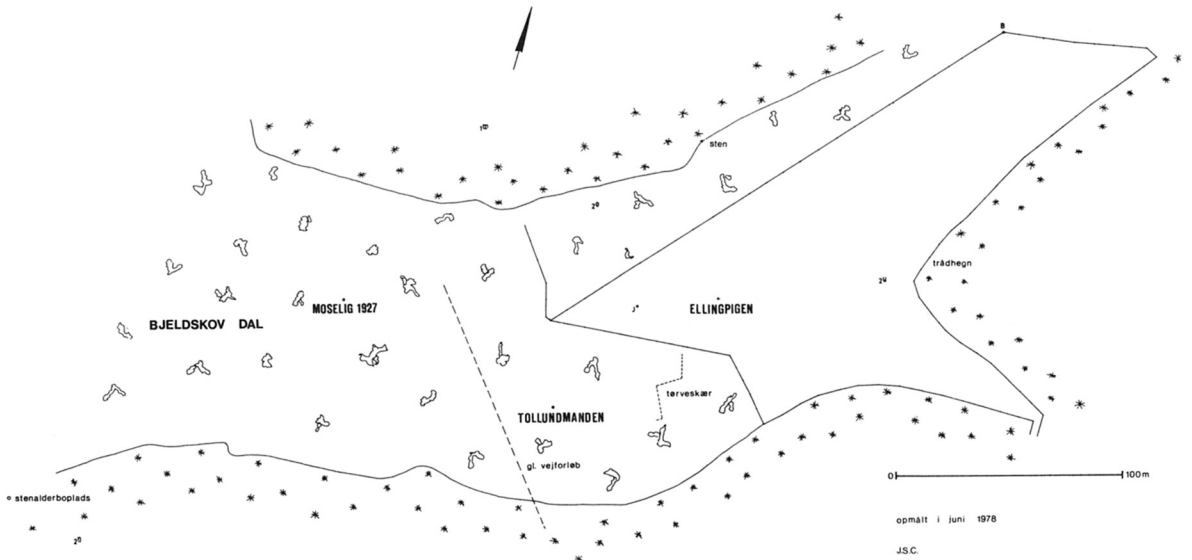

Fig. 1: Bjældskovdal, Funder sogn, Århus amt.
Bjældskovdal, Funder parish, Århus county.

Moseligenes gode bevaringstilstand skyldes udelukkende tørvens fysiske sammensætning, der har en konserverende virkning, en egenskab, som de der har henlagt ligene i moserne ikke har haft kendskab til.

Som det fremgår af oversigtskortet over samtlige fund af moselig (fig. 2) og skeletdele fundet i moser, findes der lig henlagt i moser over hele Danmark, bortset fra Vestjylland. I Midtjylland findes særlig mange tilfælde, hvor ligenes bløddede ikke er blevet opløste, således at disse fund i dag fremstår for os som moselig.

Årsagen til moseligenes og naturligvis også andre organismers bevaring ligger i mosernes specielle fysiske såvel som biokemiske sammensætning, frem for alt manglende tilstedeværelse af ilt og en høj antibiotikakonzentration. Også nedlægningsmåden i mosen har stor betydning, f.eks. at liget fixeres, hurtig luftudelukkelse, høj antibiotikakonzentration i det tilstrømmende mosevand, og om vejret på nedlægningstidspunktet er koldt eller varmt, idet 4° Celcius er grænsen for, om liget går i hurtig opløsning eller ej (2). Man må gå ud fra, at de i tarmsystemet værende anaerobe bakterier vil virke stærkt destruerende på ligets indre, inden mosens vædske har gennemtrukket liget, hvis det er blevet nedlagt i varme omgivelser (sommer).

Moserne kan groft deles i tre typer: højmoser (sure), lavmoser (kalkholdige) og en overgangsform mellem de to typer. I denne forbindelse knytter der sig mest interesse til højmoserne, idet det er i disse, ligene kan være

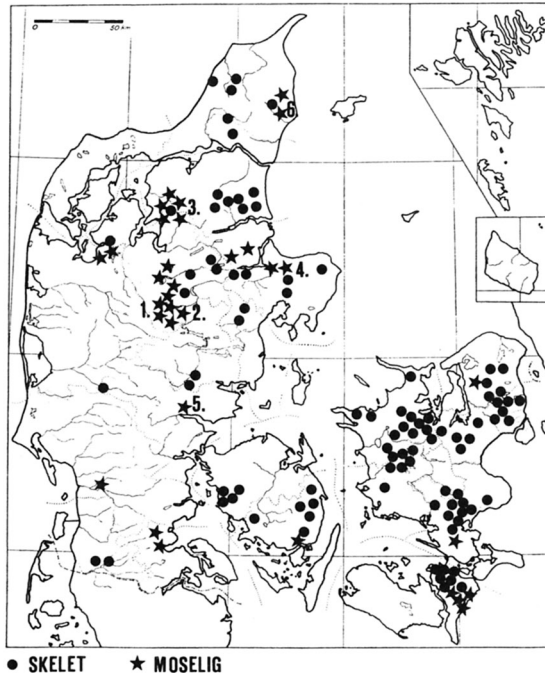
særdeles godt bevarede, således at de ved afdækning i vor tid ikke er meget forskellige fra dengang, de blev lagt i mosen; i lavmosen og overgangsformerne er bløddele som regel forsvundet, og liget kan genfindes som skelet eller ligvoks (adipocere).

Højmosens flora er meget artsfattig og er naturligvis domineret af tørve-mos (spagnum), hvis blade er opbygget på en særlig måde. Kun en lille del af cellerne i bladene rummer grønkorn og kan udføre fotosyntese. De øvrige celler, der ligger ind mellem de grønkornholdige, er døde. Det er tomme celler, opbygget af cellulose, der ved porer står i forbindelse med hinanden og med omverdenen. Disse »tomme« celler har en fantastisk evne til at suge vand til sig, og derfor er en højmose næsten altid våd at gå i, selv i tørre somre.

Man kunne forestille sig, at højmosen virkede som en svamp, der sugede grundvand op. Det kan ikke lade sig gøre af flere grunde, bl.a. fordi de dybest liggende tørvelag er så sammenpressede, at de virker totalt vandstandsende, og ydermere er det ved laboratorieforsøg vist, at højmosens kapillære sugsevne kun andrager 40-50 cm vand. Højmosens vandindhold er altså ikke mineralholdigt grundvand, men regnvand. Årsagen til højmosens vandindhold ligger altså i tørve-mosens vandabsorberende evne i overfladen og i den underliggende tørvs vandstandsende evne, samt i

Fig. 2: Fordelingen af lig fundet i danske moser (moselig, skeletter m.m.). – At Sjælland dominerer er naturligt, idet mosernes sammensætning (lavmoser) gør, at et lig her bliver bevaret som skelet, som er nemmere at opdage, end et moselig, hvis konsistens er meget lig tørvens. Markant er manglen på moselig i Vestjylland; sammenlign med kortet fig. 3. – Af Dieck's 166 lig (note 30) har de 128 kunnet placeres geografisk.

Distribution of corpses found in Danish bogs (bog corpses, skeletons, etc.). The predominance of Zealand is natural, as the composition of its low bogs preserve a body as a skeleton, which is more easily discovered than a bog corpse, which has a consistency like peat. The lack of bog corpses in western Jutland is significant; compare with the map in fig. 3. Of Dieck's 166 corpses (note 30), 128 have been placed geographically.

mosens vandrette overflade spækket med tuer, således at regnvandet ikke løber væk (3).

De næringssalte, som tørvemosset skal anvende, Ca, Mg, Na og K, stammer fra fintforstøvet havvand, som føres op i atmosfæren, og mængden af næringssalte vokser da også, jo nærmere man kommer havet. Målinger har vist, at årstilvæksten i højmoser andrager ca. 15 mm, men tryk fra de overliggende lag medfører, at moseprofilen kun vokser ca. 6,4 mm pr. år. Denne sammentrykning medfører, at der næsten ikke kommer ilt til de underliggende lag, hvorfor tørv og deri liggende organismer ikke kan nedbrydes af iltkrævende bakterier. Denne sammentrykning giver sig iøvrigt også udslag i, at størstedelen af de moselig, man finder, er stærkt udfledede.

Yderligere er højmosetørv en af de sureste jordbundstyper, man normalt finder. Årsagen er den, at spagnumplanterne producerer svovlsyre i ganske små mængder, og at der øverst i tørv dannes humussyre ved anaerob bakteriel nedbrydning (metangæring) af ligninen i tørv.

Da syrerne kun blandes med det »stødpudefattige«, neutrale nedbørsvand, kræves der blot små mængder syre for at bringe ph. ned på 3,6-4,0, som findes i de danske højmoser. Disse syrer virker yderligere antibiotiske og forårsager ifølge undersøgelse af Grauballemanden en syregarvning af huden (4).

I dag findes der kun meget få uberørte højmoser i Danmark, da tørvela-

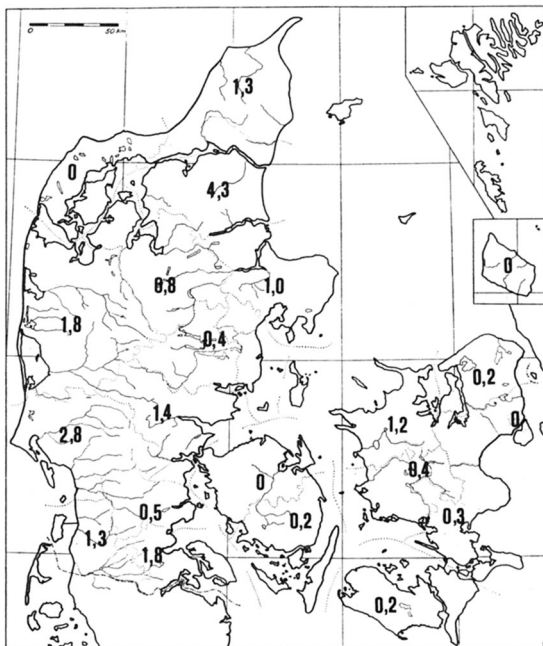

Fig. 3: Højmosernes procentvise fordeling af arealet i de enkelte amter (amter før kommunalreformen i 1970 (note 5)).

Distribution percentage of raised bogs in the various counties (county divisions before the 1970 reform (note 5)).

gene i tidens løb er blevet udnyttet stærkt til brændsel, en udnyttelse, der går tilbage til tiden før Kristi fødsel, og mange moselig er netop placerede i jernaldertørvegrave. F.eks. blev der umiddelbart ved siden af Tollundmanden fundet to T-formede jernaldertørvespader af træ og en dobbeltåreformet spade ved siden af Ellingpigen.

En undersøgelse over udbredelsen af højmoser i Danmark er foretaget af Hedeselskabet i 1920- og 30-erne (5). Denne undersøgelse havde først og fremmest til formål at kortlægge de moser over 5 ha, der kunne udnyttes til brændsel. I undersøgelsen er moserne opdelt i højmoser, overgangsmoser, vældmoser og lavmoser. Af undersøgelsen fremgår det, at den arealmæssigt største udbredelse af højmoser findes i den vestlige del af Jylland, Thyområdet undtaget. Den største udbredelse overhovedet findes i Ålborg amt, her stærkt domineret af Vildmoserne. I den østlige del af Danmark er antallet af højmoser væsentligt mindre, men de er dog til stede (fig. 3). Det bør nævnes, at i undersøgelsen findes typen højmose/overgangsmose. Den er på kortet anført udelukkende som højmose, da det ikke er muligt ud fra undersøgelsen at sondre mellem de interne arealstørrelser af disse mosetyper.

Interessen for de danske moselig har de senere år været ualmindelig stor, både fra dansk og udenlandsk side, og dette må ses som et resultat af P.V. Glob's bog »Mosefolket«, som har vundet ualmindelig stor udbredelse over den ganske verden. Denne interesse har medført et stort antal forespørgsler angående disse moselig, specielt om undersøgelsesresultater. Disse undersøgelser af såvel arkæologisk som medicinsk og dateringsmæssig art har været forholdsvis sparsomme, men undtages må dog Grauballemanden (6), tildels Tollundmanden (7) og moseligene fra Borremose (8). I 1978 bød der sig nye muligheder, idet Ellingpigen, som var fundet i 1938, blev overdraget til Silkeborg Museum efter at have været opmagasineret på Nationalmuseets 1. afdeling, hvad angår klædningsstykkerne, og for selve ligets vedkommende på Universitetets antropologiske Laboratorium i København.

I forbindelse med denne overdragelse blev der nedsat et undersøgelseshold bestående af radiologerne overlæge Bent Langfeldt og 1. reservelæge Jørn Raahede, retsmedicineren dr.med. M. Gregersen og retsodontologen professor, dr.odont. H.P. Philipsen, alle medlemmer af Jysk Medicinhistorisk Selskab. Forfatteren til denne artikel tog sig af den arkæologiske side af undersøgelsen. I forbindelse med denne undersøgelse blev der også foretaget yderligere undersøgelser af Tollundmanden, og Nationalmuseets Kulstof-14 laboratorium sørgede for datering både af Ellingpigen og Tollundmanden. De medicinske undersøgelser samt kulstof-14 dateringen og problemer forbundet hermed er beskrevet særskilt af undersøgerne i fortsættelse af denne artikel.

Fundbeskrivelse af de tre moselig fra Bjældskovdal

Det første moselig (1927) blev fundet af tørveværksejer Tobias Lassen, Engesvang.

Efter at pressen havde omtalt udstillingen af Ellingpigen på Silkeborg Museum, henvendte Tobias Lassen sig til museet, og hans beretning er derfor optegnet i 1978. Tobias Lassen oplyste, at han i juli måned 1927 gravede en afvandingskanal i forbindelse med tørvegravning på matr. nr. 2 g i Bjældskovdal, da han i 4 meters dybde under tørveoverfladen pludselig på tørvespaderne fik et stort stykke skind med hårside, samt menne-skeknogler – intet er bevaret i dag. Skindstykket kan Tobias Lassen beskrive som værende ca. 60 × 80 cm, formen omtrent rektangulær. På smalsiderne af skindstykket var der udstukket 4 huller, hvori der sad snorerester. De fremdragne knogler erindrer Tobias Lassen som hovedsageligt værende ribben, men inden nærmere undersøgelse kunne finde sted, styrtede tørvegravnen sammen og dækkede fundområdet. Dette område har på intet senere tidspunkt været fremme i dagens lys, men har konstant været dækket af vand, hvorfor det i dag er særdeles sparsomt, hvad der yderligere kan oplyses om fundet. Den mulighed består, at en yderligere undersøgelse af stedet kan foretages, men chancerne for at finde noget må umiddelbart anses for at være ringe, idet liget sandsynligvis vil være stærkt forstyrret af tørvegravningen, og de ændrede fysiske forhold i mosen kan i mellemtiden have medført total destruktion af liget.

ELLINGPIGEN

I 1938 gravede gårdejer Jens Zakariassen, Elling, tørv på matr. nr. 2 e. Elling, Funder sogn. Under dette arbejde stødte han på, hvad han i første omgang antog for at være et druknet dyr, men han tilkaldte dog gårdejer Søren Jensen, som var kendt for sin interesse for arkæologi. Efter at Søren Jensen havde gravet videre i fundet, henvendte han sig til Nationalmuseet, og den 23. juni foretog H. C. Broholm en nærmere undersøgelse af fundet. Hans publicerede beretning gengives her ordret:

»Moselig på matr. nr. 2 e af Elling, Funder sogn, Hids herred, Viborg amt.

Fra gårdejer Søren Jensen, Funder, modtog Nationalmuseet den 20. juni 1938 meddelelse om, at der i en mose tilhørende gårdejer Jens Zakariassen, Elling, var fundet et lig indsvøbt i dyrehud. Den 23. juni undersøgtes findestedet. Liget, som var fundet under tørveskæring, lå i retning omtrent nord-syd med fødderne mod syd og var indhyllet i et skind med korte hår. Da det var draget frem, tilkaldte man Søren Jensen, der fik den uheldige ide, at det drejede sig om et rådyr. Han gravede ben og underkrop næsten helt bort (fig. 4), og først, da han havde fundet en rest af vævet tøj, indstillede han gravningen og underrettede museet.

Liget var således meget beskadiget, da undersøgelsen fandt sted, men det var klart, at det var gravet ned i et hul i mosen, for nedgravningsvæggen var ganske tydelig mod vest.

Den døde hoved lå ca. 36 cm over mosens sandbund i et udpræget tørvelag, 60 cm længere mod syd lå skindet, kun 15 cm over mosens bund. Over den plads, hvor liget lå, var mosens overflade forlængst gravet bort, men den var bevaret 3-4 meter sydligere, og ved hjælp af målebånd og waterpas bestemtes hovedskallens dybde under den oprindelige moseflade til 55 cm, og mosens bund ligger altså således ca. 105 cm under overfladen.

Liget støbtes ind i gips og udpræpareredes i laboratoriet af konservator J. Raklev og frk. Frederiksen, der udførte tegninger af dets stilling og af dragten. Tørveprøve til pollenanalyse toges af dr.phil. J. Iversen.

København, den 4. december 1938. H. C. Broholm (sign.)«

Udover denne beretning, 2 fotos og tegningerne udført i laboratoriet (fig. 4, 5, 6 og 7) blev der ikke foretaget yderligere undersøgelser af liget. Skindtøjet blev konserveret sammen med det vævede bælte, og selve liget blev ukonserveret overgivet til daværende Normal Anatomisk Institut. Om dette skete i 1938 eller senere, vides ikke.

Det var altså ikke muligt at afsløre, om tørvegraven efter nedlægningen var fyldt op umiddelbart efter, eller det var sket ved rolig aflejring. Ligets skelet viser, at det har været udsat for tryk fra højre side, sikkert fra den overliggende tørvemasse, hvilket tyder på, at liget oprindeligt har ligget på siden.

I 1950 publicerer Margrethe Hald fundet ganske kort (9), med hovedvægten lagt på ligets påklædning. Senere er liget kort omtalt af Glob (10), og i Ramskous bog »Hår og skæg« (11) bliver frisuren nævnt. Iøvrigt mener både Glob og Ramskou, at liget er af en mand, mens det i den foreløbig sidste behandling i E. Munksgårds artikel om »Frisurer fra ældre jernalder, mosefund og gravfund« (12), omtales som værende af hunkøn, en bedømmelse foretaget ud fra frisuren.

Det kan efter undersøgelsen foretaget i 1978 fastslås, at det drejer sig om en kvinde på omkring 30 år (13).

Gårdejer Jens Zakariassen, som fandt moseliget, har i 1978 ikke kunnet komme med supplerende oplysninger ud over, hvad der står i Broholms beretning.

Silkeborg Museums undersøgelse kunne derfor koncentreres om påklædningen samt frisuren, idet den medicinske og anthropologiske side af sagen blev overgivet til læge- og tandlægeeksperterne.

Frisuren

Hårets farve er i dag mørkerødt; dets oprindelige farve er ikke fastlagt, men fra andre moselig ses det, at mosens farveindvirkning på håret normalt medfører en rødfarvning. Ellingpigens hårfarve er væsentlig mørkere, end hvad der er iagttaget på andre moselig, hvilket kan indicere, at hun har været mørkhåret i levende live.

Frisurens sammensætning blev ikke undersøgt nærmere i 1938, og senere publikationer af denne har derfor bygget på fotografier optaget i 1938

Fig. 4: Ellingpigen fotograferet umiddelbart efter udgravning på Nationalmuseet i 1928 – set forfra. Bemærk kantningen af fåreskindsslaget.

Frontal view of the Elling Woman photographed at the National Museum, just after excavation in 1938. Note the edging of the sheepskin cape.

Fig. 5: Samme som fig. 4 – set bagfra. Bemærk hængningsfuren om halsen og frisuren.

Same as fig 4 – back view. Note the groove around the neck, caused by hanging, and the hairstyle.

Fig. 5.

Fig. 6: Ellingpigen tegnet i 1938 – set forfra.
The Elling Woman drawn in 1938, frontal view.

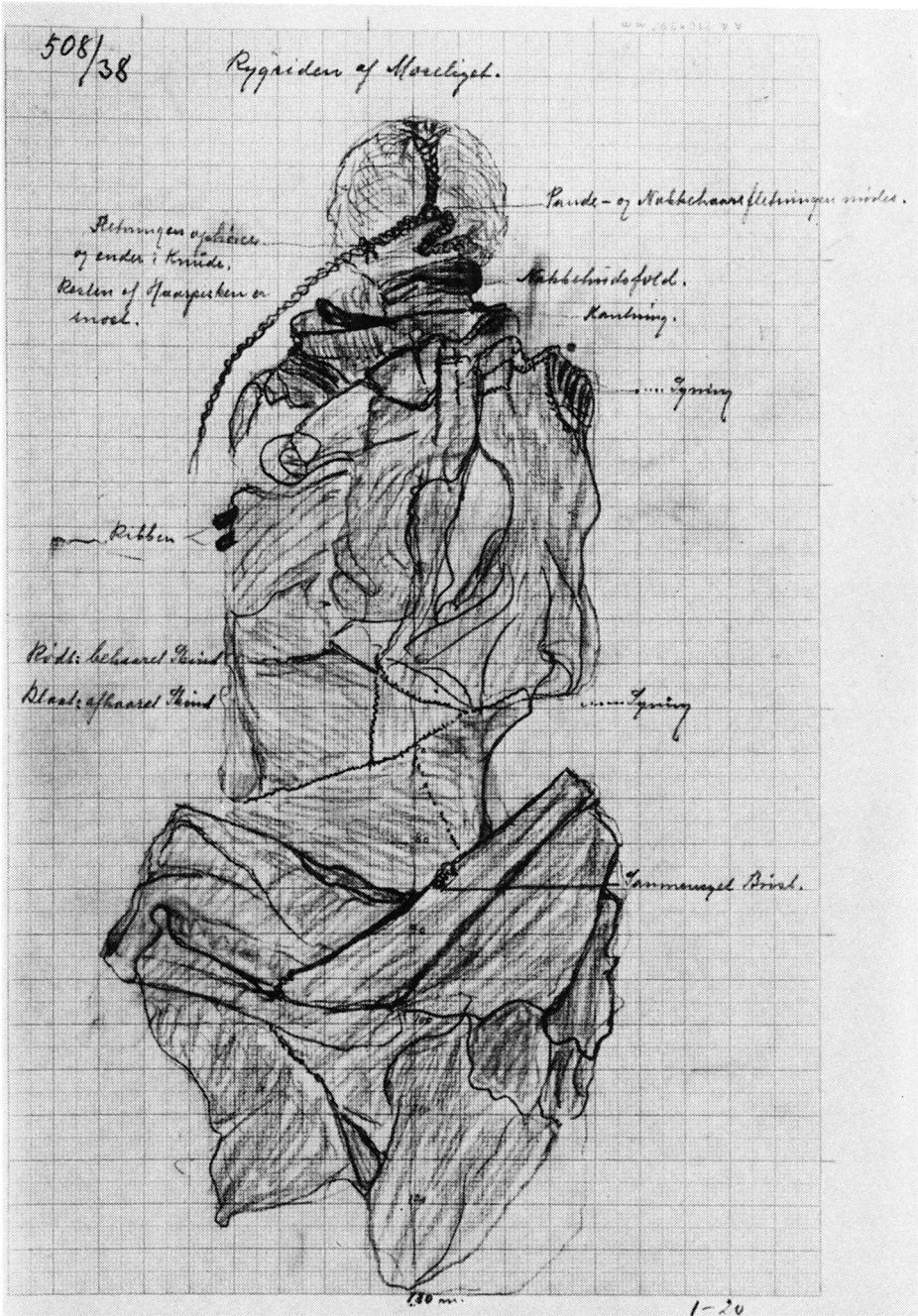

Fig. 7: Samme – set bagfra.
Same – dorsal view.

(fig. 5), hvilket har ført til flere misforståelser. Således anfører Munksgård (14), at frisuren er sammensat af to fletninger, hvoraf den ene udgår fra issen og den anden fra højre side af nakkebenet endende i en nakkeknode på venstre side; nærmere undersøgelser viser imidlertid, at frisuren er af meget enklere natur.

Håret er først redt op midt på issen, og $8\frac{1}{2}$ cm fra pandens hårgrænse er det flettet sammen i en stram, treslået fletning. Denne treslåede fletning har ligget midt over hovedet ned til nakken, hvor sammenredt nakkehår indgår i fletningen, der nu ændrer karakter, idet håret bliver opdelt i 7 piske, som sammenholdt to og to og tre bliver flettet sammen til en treslået fletning. Denne fletning når $31\frac{1}{2}$ cm ned ad ryggen, hvor den ender i en knude bundet som et dobbelt halvstik af en af piskene, 2 piske fortsætter i en snoning, som når yderligere $36\frac{1}{2}$ cm ned ad ryggen. Afslutningen på disse to piske har sandsynligvis været en knude, som kan være blevet revet af ved den første, hårdhændede behandling af liget. I modsat fald har piskene kun kunnet holdes sammensnoede ved hjælp af fedtstof eller lignende. Den samlede længde af fletningen er fra issen og til dens afslutning på ryggen ialt 80 cm (fig. 8a). Nakkeknoten, som ses på fotografierne, er dannet ved, at den løsthængende fletning, altså den del, der hænger ned ad ryggen, to gange er snoet om den del af fletningen, der går fra issen, indtil den bliver sammenflettet med nakkehåret. Således dannes en knude, hvor fletningens frie ende stikker ca. 50 cm frem (fig. 8b+c).

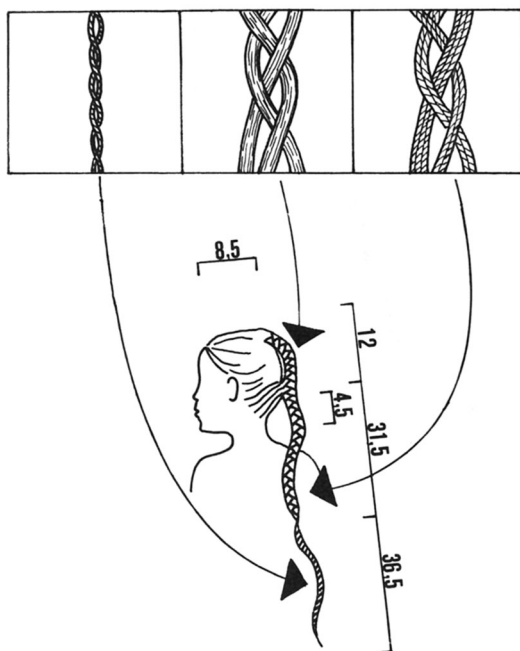

Fig. 8: Ellingpigens frisur, skematiseret – a: fletningen, inden den er bundet op – b: fletningen bundet op omkring sig selv, fra siden – c: samme som b: set bagfra.

Hairstyle of the Elling Woman – a: the braid before being secured, b: the braid twisted around itself, seen from the side, c: the same, seen from the back.

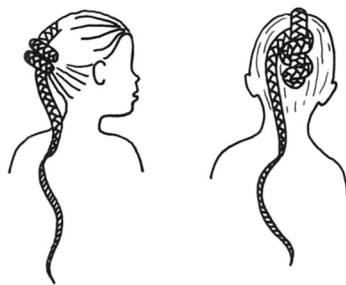

Fig. 9: Model friseret som Ellingpi-
gen inden fletningen er bundet op
omkring sig selv. Foto: Lars Bay.

Model with the hairstyle of the Elling
Woman before the braid has been
twisted.

Silkeborg Museum har i samarbejde med frisør Yrsa Samsgård, Silke-
borg, foretaget en rekonstruktion af frisuren på en levende model. Forsø-
get viste, at for at få en fletning af en længde på 80 cm, kræves der ca. 90-
95 cm langt hår (fig. 9). Endvidere viste forsøget, at mindst to personer,
foruden den friserede selv, skal hjælpe til under friseringen.

Frisurens grundsubstans er altså en lang fletning, og det rejser en række
interessante spørgsmål, ikke mindst på baggrund af Lomborgs artikel i

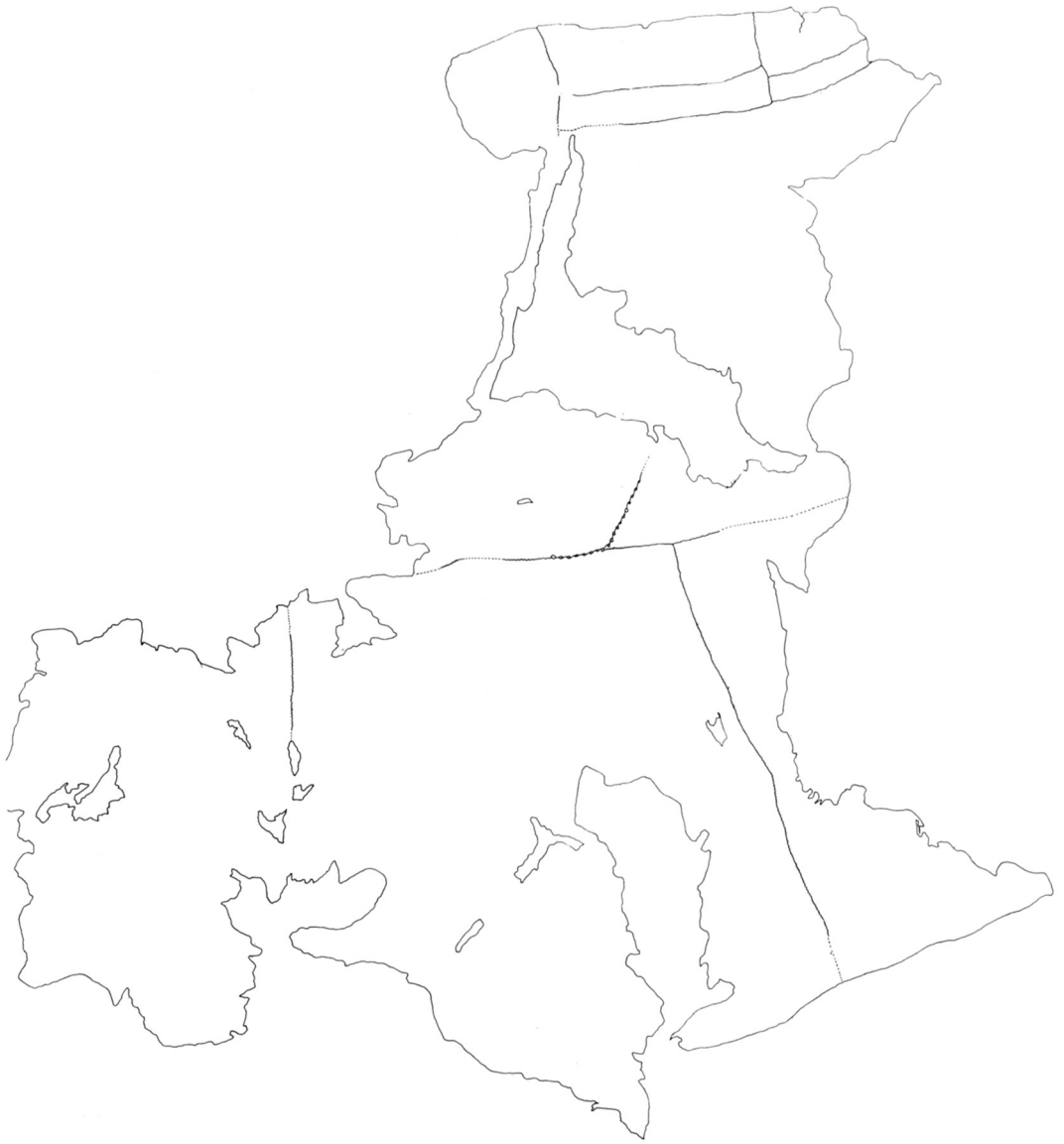
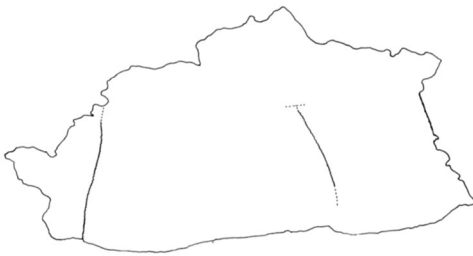

Fig. 10: Fåreuldslaget, som Ellingpigen bar –
tegning efter konservering i 1976. Ca. 1:6.

The sheepskin cape worn by the Elling Woman –
drawn after conservation in 1976.

Skalk (15) angående hårlængders tilsyneladende sammenhæng med pigers ægtestand i bronzealderen. Dette spørgsmål er langt fra afklaret, og skønt Ellingpigen levede kun tre hundrede år efter den yngre bronzealders afslutning, vil det være uforsigtigt at deducere, at hun har været ugift, fordi hun har sin lange fletning i behold. I den forbindelse er det dog vigtigt at mærke sig de talrige fund af ofrede, treslåede fletninger, enkelte dateret til yngre bronzealder, som findes i moser. Endvidere er det interessant, at helleristninger fra det skandinaviske område viser kvinder, der indgår i de kultiske optrin, både kvinder i adorantsstilling og kvinder, der indgår i samlejescener, alle afbildede med en lang, løsthængende »hestehale« eller snarere fletning (f.eks. Bohuslän: Vitlycke og Aspeberget m.fl.).

Skindslaget

I sin publikation anfører Margrethe Hald (16): »Det fundne skind viste sig at have udgjort et slag i lighed med de tidligere omtalte mosefundne stykker; det er imidlertid for fragmenteret til, at en tegning kan være af interesse, og det viser heller ikke noget nyt. Syningen er udført med forsting og med tråd af skind. Selve slaget er af fåreskind, måske med tilsyede dele af kohud«.

Efter at skindstykkerne var omkonserverede på Nationalmuseets Konserveringsanstalt i løbet af 1976 af Peter Wolfberg og Gerda Møller, blev de nærmere undersøgt på Silkeborg Museum. Derved viste det sig, at helt så enkel som Margrethe Halds fremstilling var sagen nu ikke, og sammenholdt med fotografier taget i 1938 (fig. 4 og 5) kan det nu klart siges, at det ikke drejer sig om ét slag, men sandsynligvis to; i hvert fald et slag lavet af fåreskind, og det, som Margrethe Hald omtaler som tilsyede dele af kohud, viser sig at være et fragment af et selvstændigt slag, eller eventuelt et tæppe lavet af kohud.

Det slag, som liget var ikklædt fra halsen ned over hoften, er lavet af fåreskind med hårsiden vendt ind mod kroppen. Ved analyse af dette slag viser det sig, at halsrundingen og den nederste kant er klart erkendelige. På fig. 4 og 5 kan slagets halsrunding klart iagttages. På tegningen (fig. 10) ses kappen udbredt og sammensat efter konservering. Udover skinddelene på tegningen findes et stort antal mindre fragmenter, som ikke umiddelbart kan placeres på slaget, men alt i alt synes en meget stor del af dets areal at kunne dækkes af disse løse dele. Så sent som i 1974 modtog Silkeborg Museum fragmenter af slaget, som tilskuere havde fjernet under udgravningen i 1938.

Slaget er lavet af fåreskind opdelt i mindre felter mod halsen og større felter forneden sammensyede med kastesting. Tråden, der er anvendt, er af vegetabilsk materiale (17) og meget tynd. Hvilket vegetabilsk materia-

le, det drejer sig om, er endnu ikke nærmere fastlagt. På slaget ses en enkelt syning udført med sømmesting, hvortil der er anvendt en ret kraftig lædertråd. Denne syning er sandsynligvis en reparation, som er foretaget lokalt, da man tilsyneladende ikke selv har mestret at udføre kastestingene med den tynde tråd. Dette indikerer, at slaget er købt af eller hos en »professionel« buntmager, hvis symetoder man altså ikke selv har haft mulighed for at efterlave. Samme fine syning genfindes på Tollundmandens hat samt på mange af de øvrige mosefundne slag. Slagets forkant er forstærket ved, at kanten er lagt dobbelt og sammenholdt med forsting. Overlapningen er på ca. 0,7 cm. Denne overlapning fortsætter op i halsrundingen, således at denne er forstærket på forstykket. Yderligere forstærkninger er udført ved hjørnet mellem halsrunding og forkant, idet tre skindstrimler sammenhængende med forstærkningen er påsyede ligeledes med forsting. Hvor disse forstærkninger møder forkantens forstærkning, findes små huller. I et enkelt af hullerne ses rester af en snor, som må have fungeret som bindebånd til sammenhold af slagets to kanter. Et rekonstruktionsforslag ses på fig. 11. Slagets længde har været 90 cm og halsrundingens længde ca. 70 cm. Muligheden for, at slaget kan have ændret mål under opholdet i mosen, er til stede, men det vil næppe dreje sig om mange centimeter.

Slag af denne type synes at være normalbeklædningen i hvert fald i den førromerske jernalder og eventuelt også i en del af den romerske jernalder.

Kohuden, som lå under den døde ben, har muligvis været viklet omkring benene, men som følge af bortgravningen på den øverste side kunne

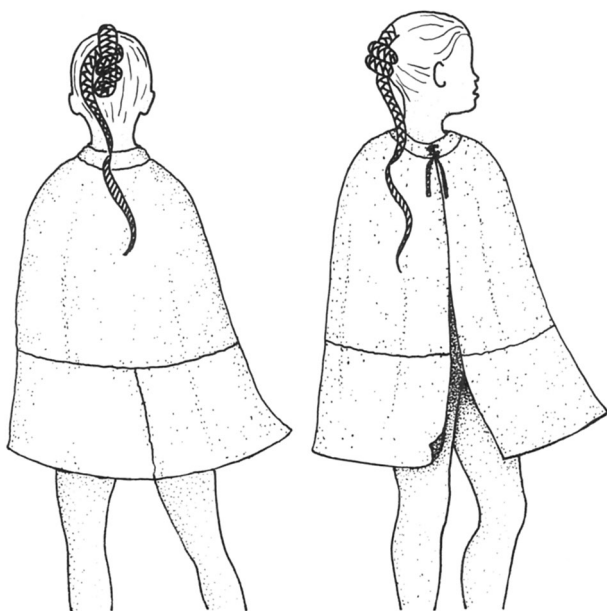

Fig. 11: Forsøgsvis fremstilling af Ellingpigen.

Artist's conception of the Elling Woman.

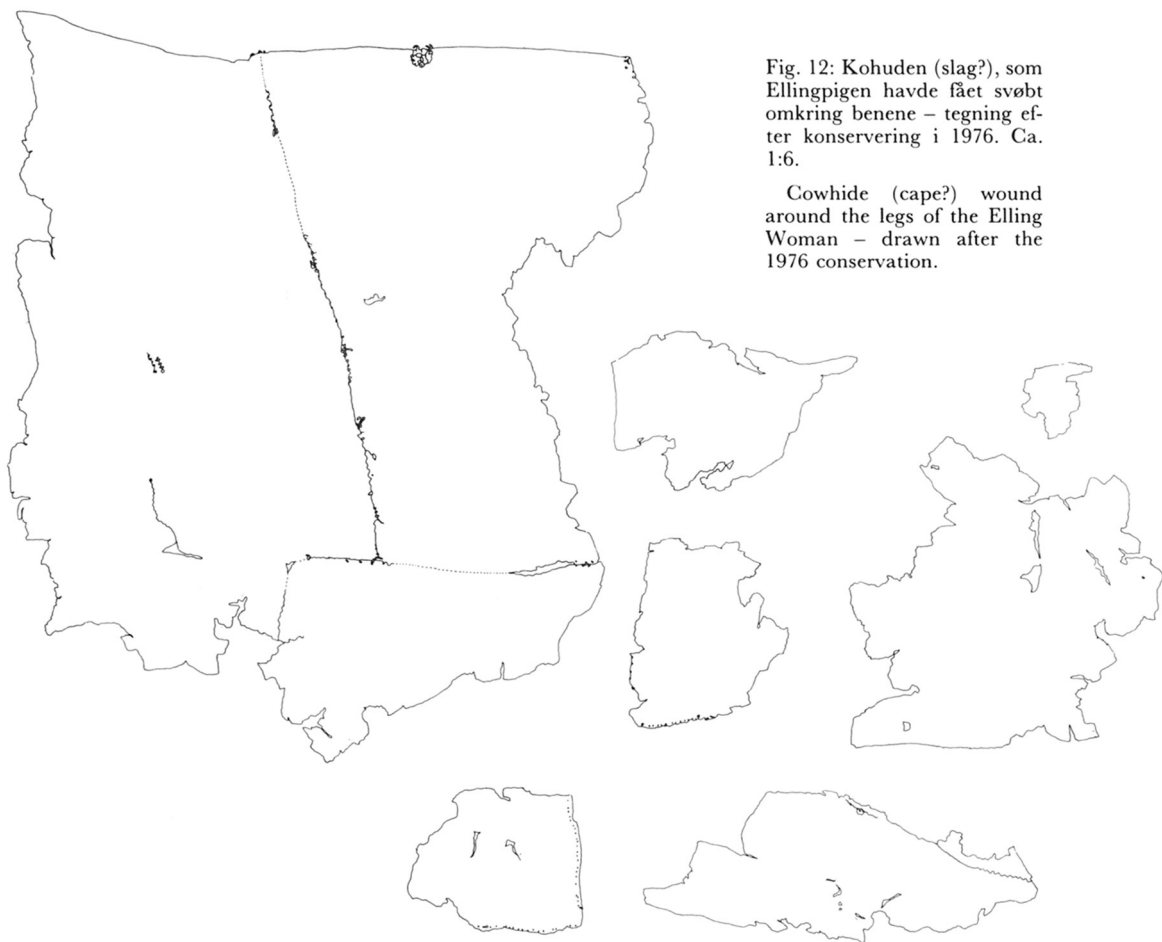

Fig. 12: Kohuden (slag?), som Ellingpigen havde fået svøbt omkring benene – tegning efter konservering i 1976. Ca. 1:6.

Cowhide (cape?) wound around the legs of the Elling Woman – drawn after the 1976 conservation.

det ikke konstateres. Kun den del, der lå under liget mod tørvebunden, er bevaret. Stykket måler 64×74 cm (fig. 12), men hertil kommer et større antal fragmenter. Kohuden virker stærkt slidt og er sammensyet med lædersnor i forstings-teknik. Langs en af de bevarede kanter på stykket ses to små tætsiddende læderstropper, dannede af tynd lædersnor syet omkring kanten. Begge stropperne er overbrudt. Hvilken funktion, de har haft, kan ikke siges med sikkerhed, men sandsynligheden for, at de er indgået i en »lukkemekanisme« er ikke stor, placeringen på stykket taget i betragtning. Midt inde på stykket ses ligeledes en isyet, overbrudt læderstrop, og hvilken funktion, den har haft, vides heller ikke. Kohuden kan være rester af et slag, den kan også være et stykke af et skindtæppe, men tilstedeværelsen af de overbrudte stropper indicerer, at det er et klædningsstykke.

Stofbæltet

Det stofbælte, som var årsag til, at Nationalmuseet blev tilkaldt ved fundet i 1938, er i dag 67 cm langt og ca. 4 cm bredt, men det kan oprindeligt have været længere. Margrethe Halds undersøgelser viser, at der er omdrejende skud i begge vævets sidegrænser, så det er altså fremstillet i den nuværende bredde. Garnet, der er anvendt til bæltet, består af fåreuld og er venstrespundet både i kæde og skud. Vævningen synes ret skødesløs og er derfor ikke særlig egnet til undersøgelse (Hald 1950 fig. 169). Bæltets farve er i dag brun, men om dette skyldes mosens påvirkning kan ikke afgøres.

Læderstrikken (dødsårsag)

Blandt de løsrevne skindrester fandtes en læderstrikke, hvoraf ca. 40 cm er i behold. Den er lavet af en læderstrimmel, der er ombøjet og syet på langs med forsting, bredden er ca. 1 cm (fig. 13). Den ene ende ender i en kunstfærdig rendeløkke, den anden ende er recent overbrudt. Endnu et stykke læderrem med en længde på 10 cm og en bredde på 1 cm, ligeledes syet på langs med forsting, var blandt skindtøjet og er uden tvivl sammenhørende med det ovennævnte stykke. Hverken Broholms beretning eller oplysninger fra Jens Zakariassen kan umiddelbart fastslå dette stykkes

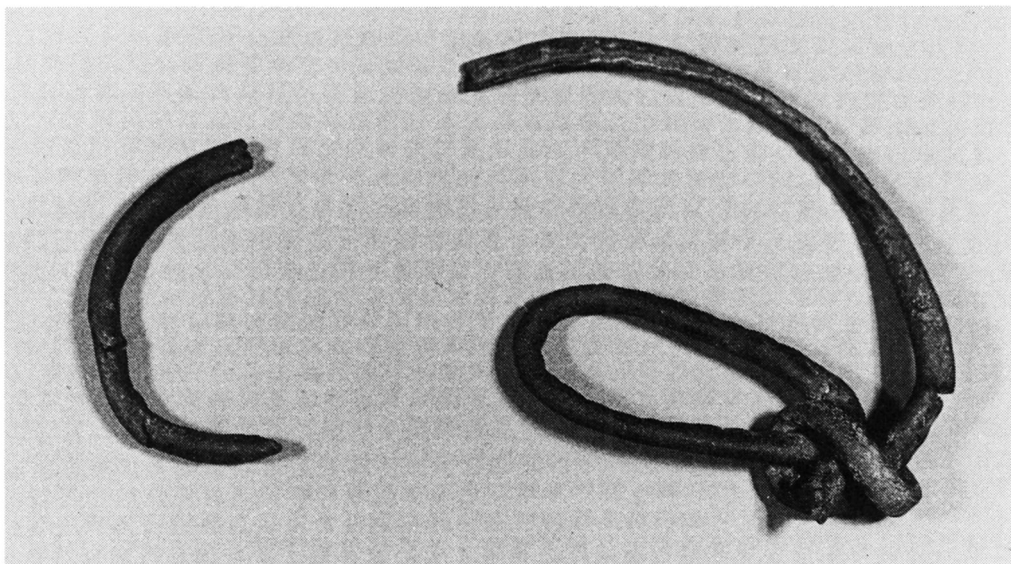

Fig. 13: Læderstrikken, som Ellingpigen sandsynligvis er hængt med. Foto: Lars Bay.
The leather halter probably used to hang the Elling Woman.

placering på liget. På læderstrikken var der ved undersøgelsen i 1978 afrevne hovedhår – dette sammenholdt med, at der på fotografierne af liget fra 1938 findes en tydelig hængningsfure om halsen (fig. 5), sandsynliggør en identifikation som hængningsstrikke. Anden mulighed skulle være et bælte, men da liget i forvejen bar et stofbælte, synes denne mulighed udelukket. Strikkens bredde synes også at svare til bredden af den fure, som hængningsstrikken har afsat på den dodes hals ud fra fotografierne at dømme.

Datering

Den pollenprøve, som omtales i Broholms beretning fra 1938, og som blev udtaget af dr. P. J. Iversen, er aldrig blevet analyseret, hvorfor en nøjere datering af liget ikke var tilstede og nok derfor har været årsagen til den ringe interesse, der har omgivet dette vigtige fund.

I 1977 foretog Nationalmuseets Kulstof-14 laboratorium en datering, henholdsvis af væv fra brystkassen og fra skindkappen (18). De to prøver, K-2876 og K-2877, angav en datering på henholdsvis 2170 ± 55 før 1950, og 2120 ± 55 før 1950, svarende til henholdsvis 220 og 170 før Kristi fødsel med gennemsnitsværdien liggende 200 ± 40 f.Kr. En kalibrering er behæftet med stor usikkerhed i området 200-250 før Kristi fødsel, idet der her er mulighed for store udsving i atmosfærisk C-14. Kalibreringen kan ansættes til 205 f.Kr.

Rekonstruktion af handlingsforløbet

Omkring 205 ± 40 f. Kr. er en kvinde på omkring 30 år blevet hængt i en læderstrikke. Ved hængningen var hun ikklædt et skindslag, der nåede til midt på låret, samt et stofbælte – men hun kan naturligvis også have fået disse ting på efter døden. Hendes frisure bestod af en 80 cm lang fletning, der var snoet omkring sig selv i området mellem issen og nakken, som er de to steder, hvorfra fletningen udgik fra hovedet. Efter dødens indtræden blev hun begravet i en tørvegrav i retningen nord-syd. Omkring fødderne, eller under fødderne, blev der svøbt et fragment, enten af et skindslag eller et tæppe lavet af kohud. Kvinden blev lagt på venstre side med hovedet mod nord.

TOLLUNDMANDEN

Tollundmanden blev fundet 12 år senere end Ellingpigen, nemlig i maj 1950 af brødrene Højgård, da de gravede tørv i Bjældskovdal på matr. nr. 2 u. Efter at fundet var anmeldt til Silkeborg politi og derefter til Silkeborg Museum, blev det optaget som præparat foranlediget af P. V. Glob og

bragt til Nationalmuseets konserveringsanstalt (fig. 14). Her blev fundet udgravet af konservatorerne Brorson-Christensen og Knud Thorvildsen (19). Den mosegeologiske undersøgelse viste, at han lå i en tørvegrav, hvor gengroning var begyndt – tørvefylden over ham var gennemrodet, hvilket tyder på, at graven er fyldt op, efter at henlæggelsen er foretaget. Efter udgravningen blev hovedet konserveret, senere i 1970-erne højre fod og venstre tommelfinger, idet de siden udgravningen i 1950 var blevet opbevaret i formalin. Venstre fod er blot indtørret, mens resten af kroppen for torsoens vedkommende er indtørret på Nationalmuseets magasin, medens resten af ekstremitetsknoglerne er forsvundet. Det samlede materiale er nu deponeret på Silkeborg Museum. Udfra udgravningsfotografierne kan hans højde beregnes til 161 cm på udgravningstidspunktet, hvilket da angiver minimumshøjden, idet skrumpningsfænomener ofte ses ved moseligene.

Undersøgelser viser, at Tollundmanden har haft en alder på godt 30 år, da han blev hængt, samt at hans rygsøjle ikke viste udprægede tegn på slidgigt.

Fotografier af fod- og fingeraftryk (fig. 15 og 16) blev fremsendt til Rigspolitiets Centralbureau for identifikation, hvor politiinspektør H. P. Andersen venligst fremkom med følgende udtalelse:

»På fotografiet af højre tommelfinger ses et typisk buemønster. Denne mønstertype forefindes jævnligt i de aftryk, der optages i vore dage, og placeringen i højre tommelfinger forekommer i lidt over 2% af de aftryksblanketter, der er registreret i det danske politis fingeraftryks-samling. På højre fodsål ses i baseområdet (bag tærerne) to slynger, hvilket er en hyppigt forekommende mønstfordeling også i vor tid (Undertegnede har samme fordeling)«.

»Bag baseområdet findes to ar: det øverste fremtræder som et ar efter et snitsår, det nederste som efter et stiksår«. Endvidere oplyser politiinspektør Andersen, at de hudflader, man ser på fotografierne, formentlig er læderhuden, hvorfor man ikke kan udtale sig om, i hvilken grad overhuden måtte være slidt, og af samme grund er det derfor vanskeligt at oplyse noget om, hvorvidt foden i levende live har båret sko. Lilletåens noget sammenpressede facon kan tyde på, at foden har været indesluttet i en form for fodtøj, men udseendet kan også skyldes pres mod en hårdere overflade gennem mere end 2000 år.

Politiinspektør H. P. Andersens iagttagelser viser, at Tollundmanden, hvad finger- og fodaftryk angår, ikke adskiller sig fra befolkningen i dag, hvilket bekræfter det indtryk, man har af hans ansigtstræk. At der under fodballen findes to ar, behøver ikke at betyde, at han har været udsat for vold; de kan nemmest forklares ved, at han i levende live med bare fødder har trådt på skarpe genstande som sten eller lignende. Vigtigere er derimod iagttagelsen, at det kun er underhuden, der er bevaret, noget, der sikkert må være gældende for alle moselig, idet den dødes overhud forlængst må være opløst under det lange ophold i fugtige omgivelser. Enhver, der har haft hænderne i vand i blot kort tid, vil vide, hvor hurtigt

Fig. 14: Tollundmanden, som han lå i tørvén efter udgravning på Nationalmuseet i 1950 – og efter at han er vendt, så undersiden er opad. Foto: Lennart Larsen.

The Tollund Man, as he lay in the peat after excavation, at the National Museum in 1950 – and with the bottom turned up.

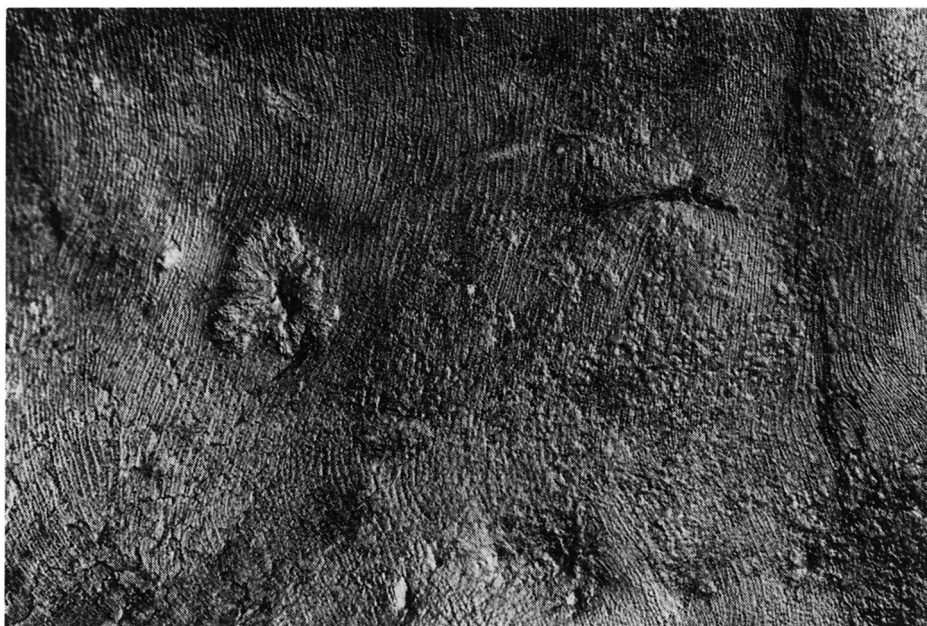

Fig. 15: Hudmønstreret under Tollundmandens højre fod (efter konservering). I mønstret ses to ar, stammende fra læsioner, han sikkert har pådraget sig ved at gå barfodet. Foto: Lars Bay.

Right footprint of the Tollund Man (after conservation). The two scars come from lesions most likely caused by walking barefoot.

Fig. 16: Tollundmandens højre tommelfinger (efter konservering). Foto: Lars Bay.

Right thumb of the Tollund Man (after conservation).

overhuden opløses. At overhuden er opløst betyder, at man ikke ud fra dennes slitage eller belægning af hård hud kan iagttage, om folk har haft et hårdt fysisk arbejde eller ej.

Tollundmandens datering

Da Tollundmanden blev fundet i 1950, blev han først og fremmest dateret gennem Helbæks (20) forbilledlige undersøgelse af hans maveindhold, som blandt andet godtgjorde, at nøgen byg og hørfrø var nogle af hovedbestanddelene i hans sidste måltid. Tilstedeværelsen af disse to frøarter samtidig sandsynliggjorde en datering til omkring Kristi fødsel.

I 1977 foretog Nationalmuseets Kulstof-14 laboratorium to dateringer af Tollundmanden på dele af den indtørrede torso (21). Prøverne, som har nr. K-2814 a og b, viste nydelig overensstemmelse, henholdsvis 2200 og 2130 ± 50 før 1950. Gennemsnittet af disse prøver giver 2160 ± 40 før 1950, hvilket svarer til, at han døde 210 år før Kristi fødsel. Denne datering svarer kalibreret til 220 før Kristi fødsel med ± 40 års usikkerhed.

Konklusion af undersøgelserne af Tollundmanden

Omkring 220 år før Kristi fødsel blev en godt 30-årig mand hængt. Han var nøgen, bortset fra en spids hue sammensyet af fåreskind og et bælte om livet. I levende live havde han været kortklippet og glatbarberet. De skægstubbe, der ses på hans ansigt den dag i dag, kan skyldes, at han ikke er blevet barberet indenfor de sidste 24 timer før sin død, men kan også delvis være et resultat af hudens sammenfald efter dødens indtræden (fig. 17). Han har muligvis båret sko, men i perioder har han været barfodet, idet to ar afslører, at han har trådt på skarpe genstande. Indenfor de sidste 24 timer af sit liv indtog han et måltid bestående af grød eller vælling uden ringeste spor af animalsk indhold. Grøden var sammensat af korn og indsamlet ukrudtsfrø tilsat fedt fra hør samt dodderfrø. Kornarterne var nøgen og dækket byg, og vigtigst blandt de indsamlede ukrudtsarter var pileurt. Yderligere et stort antal ukrudtsarter indgår i måltidet, men her må henvises til Helbæks undersøgelser.

Lægeundersøgelser har vist, at den hængning, der er foretaget, ikke er sket ved frit fald, men strikkens placering om halsen tyder på en hængning og ikke en strangulering. Radiologiske undersøgelser af hans ryghvirvel afslører kun ganske ringe spor af slidgigt, og undersøgelser af hans mave- og tarmsystem afslørede ingen sygelige forandringer bortset fra, at han har lidt af piskeorm, noget som synes at have været almindeligt i jernalderen, idet han er lidelsesfælle til Grauballemanden (22).

Efter dødens indtræden er Tollundmanden inden dødsstivhedens indtræden blevet lagt i en tørvegrav og omhyggeligt anbragt i sovestilling

Fig. 17: Tollundmanden – øjne og mund er lukkede, på trods af at han er hængt. Foto: Lennart Larsen.

The Tollund Man – eyes and mouth are closed even though he had been hung.

(hockerstilling). Endvidere er det sandsynligt, at de, der har begravet ham, samtidigt har »givet« ham et roligt ansigtsudtryk, idet det er normalt ved hængning, at tungen falder ud af munden (23). Tollundmandens mund og øjne er blidt lukkede.

DATERING OG DØDSÅRSAG

Diskussionen omkring moseligene, hvorfor de er blevet placeret ude i moser, har været naturligt svækket af, at kun ganske få lig har været daterede med tilstrækkelig nøjagtighed. For det danske område har det været gældende, at en datering til førromersk jernalder og romersk jernalder har været anset for mest sandsynlig. Det er derfor glædeligt, at der i dag foreligger en lang række kulstof-14 dateringer af de bedst undersøgte moselig. Dateringen er angivet i skemaet (fig. 18). Disse dateringer viser, at gruppen af daterede lig praktisk talt alle ligger indenfor perioden 650 år før Kristi fødsel til omkring Kristi fødsel (ukalibreret), d.v.s. i perioderne yngre bronzealders afslutning og førromersk jernalder (24). Disse dateringer er så meget vigtigere, som kun ganske få moselig har været ledsaget af

genstandsmateriale eller været iført påklædning, som er daterende. Den tyske moseligforsker, Alfred Dieck, har i 1965 (25) anført ialt 166 fund af lig i de danske moser. Langt størstedelen af denne gruppe er udateret, enkelte kan med sikkerhed dateres til mesolitikum og neolitikum såsom Kolbjergkvinden fra Fyn, Porsmosemanden fra Næstved samt de to lig fra Moselund og Kragelund, som begge var iklædt tøj, der daterer dem til middelalderen. Et enkelt moselig fra Corselitze er ved hjælp af en fibula dateret til det femte århundrede efter Kristi fødsel (26). De nærmere fundomstændigheder ved Corselitze-fundet er ikke klarlagt, idet liget umiddelbart efter fundet blev nedgravet og først igen gravet frem på Frederik den Syvendes forordning. Andre lig er daterede, idet de er indgået i større komplekser af ofringer, f.eks. mosefundet fra Rappendam, som er kulstof-14 dateret til 70 år før Kristi fødsel med en usikkerhed på ± 110 år (27), og Rislevfundet, der er dateret til femte århundrede efter Kristi fødsel (28).

Det, der måske mest af alt har hæmmet diskussionen omkring moseligen, er mangel på en rimelig opdeling af materialet, idet det er åbenbart, at den samlede gruppe ikke kan behandles under ét alene af dateringsmæssige årsager, men også af geografiske årsager, idet moselig findes i et antal på over 1400 for hele Europa og inden for samme område tidsmæssigt spænder fra 9000 år før Kristi fødsel op til anden verdenskrig (29).

De af Alfred Dieck anførte 166 moselig fundet i Danmark gør ikke krav på at være et nøjagtigt antal, men tallet er trods alt så stort, at det må udgøre et repræsentativt materiale. På fig. 2 er samtlige danske fund (30) markeret bortset fra de enkelte, hvis geografiske placering er for usikkert angivet. På kortet er der ialt placeret 125 moselig i dette ords videste

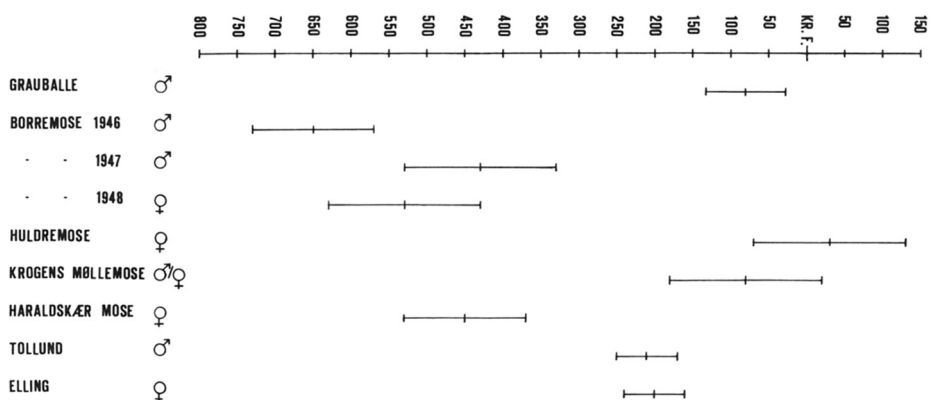

Fig. 18: Skema over kulstof-14 daterede danske moselig – dateringerne er ikke kalibrerede.

Chart of Danish bog corpses which have been Carbon-14 dated. The datings have not been calibrated.

betydning, lige fra enkelte skeletdele til totalt bevarede moselig. Disse moselig omfatter både de tilfælde, hvor ligene er blevet lagt på moseoverfladen eller nedgravet i selve mosen, eller hvor en person er druknet og er gået til bunds, og de tilfælde, hvor et lig er blevet smidt ud i en sø og senere er gået til bunds og derfor ofte findes som spredte skeletdele.

Motiverne til, at disse mennesker er endt som lig ude i en mose eller i en sø, kan som sagt være meget forskellige. Det kan dreje sig om ofre for forbrydelser, ofre for ufred som f.eks. Porsmosemanden, der var skudt med to benpile, og det kan dreje sig om druknede som følge af ulykker. Er det henrettede, der er blevet placeret dér, kan det dreje sig om regulær straf – måske straf og derefter ofring til guderne, men det kan også dreje sig om et direkte offer til guderne.

For at indkredse baggrunden for placeringen af Tollundmanden og Ellingpigen i Bjældskovdal – det tredje moselig må vi i denne forbindelse se bort fra – så er fællestrækket for disse to moselig, at de er placeret i en nedgravning i tørvemosen, d.v.s. de er ikke lagt ud i åbent vand, men med forsæt anbragt i en grav i en mose, man kunne gå på, og de er begge henrettet. Dermed hører de hjemme i gruppen af de danske kulstof-14 daterede moselig, som er omtalt i denne artikel, bortset fra Rappendamfundet, som synes at tilhøre en anden fundgruppe, hvor moselig indgår som en del af et større offerkompleks anbragt på moseoverfladen eller kastet ud i en sø. Baggrunden for sidstnævnte fundgruppe må derfor formodes at være anderledes end i de tilfælde, hvor moseliget er nedgravet i tørvnen uden andre genstande, kun iklædt eller medgivet deres tøj, eventuelt helt nøgne.

At der er forskel på disse to grupper understreges af, at i grupper af typen Rappendamfundet og Rislevfundet, fund, som Jankuhn omtaler som »Einfache Mooropferplätze«, synes hovedparten af de ofrede mennesker at være kvinder og børn (31), hvorimod den gruppe mennesker, der er nedgravet i tørvmoser, ikke er klart domineret af noget køn eller nogen speciel aldersgruppe.

De mulige forklaringer på, hvorfor Tollundmanden og Ellingpigen er henrettet ved hængning, må gå på, at det enten drejer sig om en regulær straf for en overtrædelse, de pågældende har begået – måske først straf og derefter ofring til guderne – eller som en anden mulighed, at det drejer sig om et direkte offer til guderne, altså et menneske, der ikke på nogen måde har overtrådt samfundets spilleregler, men som er blevet udset som offergave til guderne, enten som en tak til disse eller for at formilde dem.

De så ofte benyttede romerske kilder, især C. Cornelius Tacitus' beretning »Germania«, kap. 12-19-40, giver ikke noget entydigt svar på spørgsmålet. Iøvrigt må man tage i betragtning, at Germanien var et stort område, hvis fællestræk var et vist sprogligt fællesskab og det, at det lå

nord for det romerske imperium. Som det er nævnt under moseligenes dateringer, synes beretningerne at være senere end den tid, hvor hovedparten af ofringerne på det danske område med påfølgende nedlæggelse i moser er sket, og det er derfor vigtigt på rent arkæologisk grundlag at prøve at afgøre spørgsmålet.

I forbindelse med offerteorien kontra straf/offerteorien er forskellige omstændigheder blevet bragt for dagen (32) og skal kort kommenteres her: Man har talt om, at moseligene ikke har arbejdshænder, men her må der henvises til, at overhuden som nævnt næppe er bevaret på liget, og at man derfor ikke kan aflæse, om de har haft hårdt eller ikke hårdt arbejde. Om hænderne er fintformede eller ej er vanskeligt at udtale sig om, idet sammenligningsmateriale med eventuelle groft formede hænder ikke er til stede.

De snoede wendelringe, en velkendt oldsag fra yngre bronzealder, er taget som udtryk for, at man har villet identificere sig med de hængte, som var overgivet til guderne. Hertil må der siges, at wendelringe ud fra fund altid har været båret parvis, og herved har de mistet deres lighed med hængningsstrikken, endvidere synes deres anvendelsestid – yngre bronzealder – kun i ringe grad at være i overensstemmelse med moseligenes tid. Det er anført, at det forekommer besynderligt, at man først har hængt Tollundmanden og Borremosemanden for dernæst at skjule dem i en mose. Dette skulle ikke tyde på, at hængning så lidt som nedsenkning i mosen kunne have haft karakter af offerhandling, idet det lyder besynderligt, at man skulle have ofret lig og ikke levende mennesker til mosen, men at ofre levende mennesker til mosen, det er vist en praktisk umulighed!

Dateringerne af moseligene har rejst det meget vigtige og interessante spørgsmål: Hvorfor blev en lille gruppe mennesker skilt ud og begravet ubrændt i førromersk jernalder, en periode, hvor man normalt foretog ligbrænding?

Filosofien bag ligbrænding er den samme for næsten alle religioner, nemlig at sjælen frigøres for enten at drage til det hinsides og/eller for ved reinkarnation at genopstå i et nyt menneske. De mennesker, som derimod blev henrettet og nedgravet eller nedlagt i mosen uden at blive brændt, skulle de afskæres fra at komme til det hinsides eller fra at genopstå, eller er forklaringen den, at de måske på forhånd var »i forbindelse« med guderne og efter døden skulle tjene dem rent fysisk? Forespørgsler hos danske religionshistorikere har ikke kunnet bidrage til løsning af disse spørgsmål.

KULSTOF-14 DATEREDE MOSELIG

For at analysere om denne fundgruppe har yderligere fælles træk, bortset fra den snævre dateringsmæssige udbredelse og nedgravningen af ligene i mosen, skal her kort resumeres undersøgelsesresultaterne af de øvrige kulstof-14 daterede danske moselig, der samtidig er de bedst bevarede og derfor bedst egnede til at illustrere forholdene omkring henrettelserne, specielt om man ud fra fundforholdene kan afgøre, om samfundet har anset dem for forbrydere og derfor har skilt sig af med dem, eller om man ved og efter deres henrettelse har respekteret dem udover, hvad der må forekomme rimeligt for udskilte af samfundet. Det sidste er naturligvis vanskeligt at sætte eksakte normer for, men det må være afgørende for, om man arkæologisk kan udtale sig om spørgsmålet straf eller ofring.

GRAUBALLEMANDEN

Grauballemanden blev fundet i 1950. Den pollenanalytiske undersøgelse viste, at han var placeret i en gammel tørvegrav i retningen nord-syd med hoved og bryst nedad, med venstre ben udstrakt og højre ben og arm bøjet, og at tørvegravens fyld skyldtes naturlig gengroning (33).

Dødsårsag/vold: Ved sin død var Grauballemanden omkring eller over 30 år. Dødsårsagen er en overskæring af struben fra øre til øre, konkurrerende dødsårsag kan være et brud på hjernebarken omfattende højre isse- og tindingregion forårsaget af et slag, der dog kan være tilføjet efter dødens indtræden. Grauballemandens venstre underben var brækket, noget, der kan være sket såvel før som efter døden (34). Slaget i panden og over skinnedebenet forklares nemmest ved, at strubesnittet ikke kunne foretages, uden at man først havde været nødt til at slå ham bevidstløs og eventuelt foretage benbrud for at hindre ham i at løbe. Andre og knapt så dramatiske forklaringer på disse brud kan også være tilstede. Grauballemanden var helt uden ledsagende genstande.

Datering: Grauballemanden er pollenanalytisk dateret til perioden romersk jernalder. Kulstof-14 datering blev foretaget af Grauballemanden i forbindelse med undersøgelsen i 1952, og denne datering (K-503) angav, at han døde 310 ± 100 år efter Kristi fødsel. I 1978 er der foretaget en fornyet datering af Grauballemanden, idet man i 1952 ikke var opmærksom på, at prøven kunne være forurenede af humussyre. Den nye datering angiver dødsåret til 80 ± 55 før Kristi fødsel, d.v.s. slutningen af den førromerske jernalder. Dette får bl.a. den konsekvens, at rug, som indgik i Grauballemandens sidste måltid, nu må dateres tilbage til den tid i den danske forhistorie.

Angående Grauballemandens sidste måltid henvises til Hans Helbæks undersøgelse (35), en undersøgelse, der bl.a. bekræfter, at de måltidsrester, der er fundet hos Grauballemanden, Tollundmanden samt Borremoseliget 1946, svarer til dagligdags kostvaner i jernalderen. Dette indtryk er siden blevet bekræftet ved undersøgelserne af de underjordiske kældre ved Vester Hassing nær Ålborg (36), hvor et forråd af ukrudtsfrø blev fundet blandt de dyrkede plantearter.

HARALDSKÆR-KVINDEN (DRONNING GUNHILDE)

Fundforhold: Liget, som er af en kvinde, blev fundet i en mose nær Vejle i 1835 og undersøges p.t. af samme hold læger, som har undersøgt Ellingpiggen. Resultaterne er endnu ikke færdigbearbejdede, men hun synes at være død ca. 40 år gammel. Liget var fastholdt med trækroge, en oven for hvert knæled og en lige oven for hvert albueled, og over brystet og underlivet var der anbragt grene som tværbøjler.

Ledsagende genstande: Ved siden af liget blev der under den usystematiske eftergravning fundet flere klædningsstykker, blandt disse en skindkappe og et hårnnet (37).

Dødsårsag: Dødsårsagen er ikke påvist.

Datering: »Dronning Gunhilde« er kulstof-14 dateret til 450 ± 80 før Kristi fødsel, altså i den førromerske jernalder.

BORREMOSELIG 1946 (38)

Fundforhold: Liget, som er af en mand, blev fundet i to meters dybde i en gammel nedgravning i mosen. Det synes at have været anbragt siddende i mosen.

Ledsagende genstande: Ved liget lå to skindslag, begge omhyggeligt udført i samme syteknik som anvendt ved Ellingpigens fåreskindslag. Over slagene lå en birkekæp.

Dødsårsag/vold: Om ligets hals lå et treslået bastreb. Halsrundingen var ved fundet 37 cm, men det kan have været strammet, således at manden er blevet stranguleret med det. Konkurrerende dødsårsag kan være et kraftigt slag i bagehovedet, slaget har medført en knusning af dette. Højre lårbenet var brækket et stykke over knæet. Om slaget i bagehovedet samt volden mod lårbenet er påført før eller efter dødens indtræden, kan naturligvis ikke afgøres, men lighedspunkterne med den vold, Grauballemanden havde været udsat for, synes så slående, at samme forklaring også kan være gældende her.

Datering: Den pollenanalytiske datering angiver første århundrede efter vor tidsregning, altså ældre romersk jernalder. En kulstof-14 datering (K-2813), angiver et dødstidspunkt til 650 ± 80 før Kristi fødsel, hvilket vil sige slutningen af yngre bronzealder.

BORREMOSELIG 1947 (39)

Fundforhold: Liget, som er af en mand, var anbragt i en gammel tørvegrav. Under og omkring liget fandtes en del grene med bark, vistnok el, men hele tørvegravens var stærkt grenfyldt, så de har næppe nogen forbindelse med nedlægningen af liget. Efter at liget var fjernet fra tørveblokken, kunne man iagttage et tyndt lag af birkebarksflager, hvorpå den døde havde været direkte placeret, og desuden var tørvemassen omkring liget rigt på lyngris. Over ligets midterparti lå parallelt fire omtrent lige tykke grenstykker. Liget var placeret med ansigtet mod tørvegravens bund.

Ledsagende genstande: Ved ligets hals og bryst lå henholdsvis en ravperle, en kredsformet, 4 mm tyk bronzeplade på 21-22 mm i diameter og 2 stykker lædersnøre. Samlet må disse ting have udgjort et halssmykke. Omkring ligets ben fandtes 2 uldne tæpper og et uldent langsjal. Ved ligets knæ lå et halvt lerkar samt øvre halvdel af en overarm og øvre ende af et spoleben, begge af et spædbarn.

Dødsårsag: Dødsårsagen er ikke klarlagt.

Datering: Pollenanalysen angiver en datering, der ligger inden for Borremosefæstningernes tid, snarest inden for den ældre romerske jernalder, d.v.s. da der var landsbybebyggelse på fæstningsvolden. Lerkarret, der blev fundet ved siden af liget, synes at skulle dateres til slutningen af keltisk jernalder eller ældre romersk jernalder. Om lerkarret har nogen speciel tilknytning til liget, eller om det er kommet ned i den gamle tørvegrav ved en tilfældighed og altså ikke har sakral karakter, kan ikke eftervises. En kulstof-14 prøve (K-1395) af liget er udført og angav en datering til 430 ± 100 før Kristi fødsel, d.v.s. førromersk jernalder.

BORREMOSELIG 1948 (40)

Fundforhold: Liget, som er af en kvinde, var som de øvrige nedlagt i en gammel tørvegrav. En mosegeologisk undersøgelse viste, at hun var lagt i et lag af kæruld, der omgav hende på alle sider (41). Undersøgelsen viste iøvrigt, at stedet havde været for vådt til, at denne plante kunne gro der, hvorfor kærulden må være samlet ind med den specielle hensigt at placere den omkring liget. Liget lå på maven med ansigtet nedad.

Ledsagende genstande: Som eneste ledsagende genstand var liget svøbt i et 175×115 cm stort uldtæppe; en række huller, en lædersnøre samt folder sandsynliggør, at tæppet har udgjort en slags skørt.

Dødsårsag: Dødsårsagen synes at være kraftige slag i hovedet tilført forfra, de har næsten fuldstændig knust underansigt, hage og kinder. Hovedhuden med håret på er revet af og ligger for størstedelens vedkommende ovenfor eller i forlængelse af hovedets rester. Et større stykke af hovedhud med hår lå op mod halsen og den højre hånd. Hænderne og fødderne var ganske velbevarede, men mærkværdigvis var næsten alle negle faldet af. Under udgravningen fandtes 6 af dem dog i nogenlunde nærhed af deres oprindelige plads, men dog ikke nærmere, end at de indicerer, at liget efter at være blevet placeret i tørvn har ændret stilling. Dette kan muligvis også forklare de forhold, at hovedhud med hår er blevet spredt.

Datering: Liget er pollenanalytisk dateret til den tidlige jernalder. En kulstof-14 datering (K-2108) er udført og angiver en datering til 570 ± 100 år før Kristi fødsel, d.v.s. i slutningen af yngre bronzealder.

HULDREMOSEKVINDE (42)

Fundforhold: Liget er fundet i Huldremose på Djursland i 1879. Ifølge Stenberg, som var distriktslæge og dengang undersøgte sagen, synes liget at være nedgravet, idet han angiver, »at dette sted havde været opskåret og igen nedlagt«. Kvinden lå med optrukne ben og overkroppen drejet til siden.

Ledsagende genstande: Hun var iklædt et ankellangt, særdeles rummeligt stykke af ternet uldstof. På overkroppen bar hun 2 skindslag, det ene over det andet. Yderslaget er et meget fornemt stykke, hvor hårene vendte udad. Inderslaget havde hårsiden indad; det synes at være slidt og er lappet mange gange. En snor, hvori der sad to ravperler, kan være et stykke af den uldsnor, hendes hår var sammenbundet med, men kan også være en del af en halskæde. Indsyet bag yderslagets foer lå forskellige småting: to tynde, sammenbundne lædersnore samt indpakket i et stykke blære en hornkam og et smalt, vævet, farverigt

bånd, måske et hårbånd. Et stykke ternet uldtøj af størrelse og form som et halstørklæde var ført over skulderen og under venstre arm, hvor det var samlet med en bennål. Hendes venstre arm synes bundet til kroppen med en tyk rem af oksehud, som gik mellem de to slag. Håret var ombundet med en meterlang uldsnor.

Dødsårsag/vold: Dødsårsagen er ikke klarlagt. Et helet, men skævt sammenvokset brud på venstre lår behøver ikke at have noget med henrettelser at gøre, men er sandsynligvis en gammel, lægt skade. Liversage (43) anfører, at dødsårsagen kan være en næsten overhugning af højre overarm, hvilket skulle have medført en dødbringende blødning. Selvom huden er trukket tilbage fra brudstedet, viser dette næppe, om hugget er tilføjet samtidig med eller før hendes død – eller ved senere tørvegravning i mosen. En tilsvarende sammentrækning af huden ses nemlig på Tollundmandens venstre fod, som i begyndelsen af 1970-erne blev tørret.

Over liget lå en pilekæp svarende til de pinde eller kæppe, som er fundet ved mange af de andre moselig. Hvilken betydning disse kæppe har haft, er ikke klarlagt, men det er ikke et forhold, der udelukkende er indskrænket til moselig, f.eks. fandtes i en grav fra Lønne Hede (44), dateret til ældre romertid, en hasselkæp, og helt op i middelalderen findes grave med hasselkæppe (45).

Datering: Liget er Kulstof-14 dateret (K-2812) til 430 ± 100 efter Kristi fødsel, d.v.s. begyndelsen af førromersk jernalder.

KROGENS MØLLEMOSE (46)

Fundforhold: Dette moselig blev fundet i 1878 under gravning i en dybde af ca. $1\frac{1}{2}$ alen (svarende til ca. 1 m) under mosens overflade. Under tørvegravningen var man blevet opmærksom på noget skintl, og da man trak dette frem, kom en del menneskeknogler til syne. Skelettet antages at have ligget horisontalt med hovedet mod vest. Det er ikke nærmere undersøgt, og er derfor ikke kønsbestemt.

Ledsagende genstande: Det er ikke afgjort, om liget var iført det skindslag med hætte, der blev fundet, eller det lå ved siden af. Udover slaget blev der fundet tre dele af et andet klædningsstykke forarbejdet af skind samt en godt 1 cm bred læderrem, der ved en knude var sammenbundet til en dobbelt ring med 15 cm's tværmål. Et sted på ringen var der fastbundet enden af en rundfletning af skindstrimler (som en piskesnert), og af samme rundfletning medfulgte desuden et 45 cm langt afrevet stykke, der var ca. 1 cm tykt. Ifølge beretningen fra 1878 mener man, at det kan have været brugt som halsbånd til en stor hund, men forklaringen er nok snarere den, at det drejer sig om en hængningsstrikke. Ved senere eftersyn på Nationalmuseet lå der i samme kasse som skindslaget yderligere tøjstykker, som muligvis hører til fundet.

Datering: Liget fra Krogens Møllemose er kulstof-14 dateret (K-2132) til 80 ± 100 før Kristi fødsel, d.v.s. til slutningen af førromersk jernalder.

SAMMENFATNING

Fælles for de lig, hvor det har været muligt at foretage optegnelser af tørvevæggen, er, at de er nedlagt i en »gammel« tørvegrav, således at forstå, at graven i hvert fald en tid, før liget er blevet anbragt, har stået

åben, og flere steder er der med sikkerhed konstateret gengroning i den. Efter at liget er blevet placeret i tørvegraven, må det være fixeret på en eller anden måde, for at det overhovedet kan blive et moselig med bevarede bløddele, idet en tørvegrav af størrelse som de her omtalte altid hurtigt efter at være blevet gravet vil blive vandfyldt. Liget vil i hvert fald i de varme perioder flyde i overfladen med deraf følgende delvis opløsning. Oplysningerne om tildækning efter nedlægningen er ikke entydige. Tollundmandens stilling i mosen, sovestilling, tyder klart på, at han må være fixeret efter at være blevet placeret der, og tørven over ham bar da også præg af at have været gennemrodet, d.v.s. fyldt over ham. Den mosegeologiske undersøgelse af Grauballemandens fundomgivelser tyder derimod på, at han var dækket af en rolig aflejring af tørvematerialer, hvilket ikke tyder på en fixering. Dette kan også forklare hans noget forvredne stilling. Ved Borremoselig 1948 er det konstateret, at man har dækket tørvegravens bund med birkebark, liget fra 1947 er dækket med lyngris, og liget fra 1948 er udover at ligge på birkebark omgivet med kæruld, som er hentet andetsteds i mosen.

Påklædte og nøgne lig

Langt de fleste af ligene er nøgne bortset fra Huldremosekvinden, Ellingpigen og Tollundmanden, sidstnævnte bar hue og bælte, men var iøvrigt totalt nøgen.

Ledsagende genstande

Kun Grauballemanden og Tollundmanden synes helt uden ledsagende genstande, dog altså bortset fra sidstnævntes hue og bælte. Gruppen »ledsagende genstande« er svær at skelne fra gruppen »påklædte lig«, idet fundforholdene ikke altid er tilstrækkeligt klarlagt. Interessant er det at bemærke, at såfremt disse lig var blevet brændt på normal måde i førromersk jernalder, ville de ikke have efterladt sig større fundstof, end hvad man normalt finder ved begravelser fra den tid, så det er ad denne vej ikke muligt at konstatere, om der er nogen forskel på moseliggruppen og normalbefolkningen med hensyn til dagligdags påklædning og indehavselse af f.eks. smykker.

Påført vold (ikke nødvendigvis dødsårsag)

Mange af ligene er så fragmenterede, at det ikke er muligt med sikkerhed at konstatere, om de har været udsat for vold, der har medført brud på knoglerne. Ved Borremoselig 1946 har man konstateret vold mod kraniet og det ene ben, det samme er tilfældet ved Grauballemanden.

Dødsårsager

I 5 ud af de 9 omtalte tilfælde lykkedes det at identificere dødsårsagen. Krogens Møllemose, Ellingpigen og Tollundmanden er hængt, Grauballemanden har fået halsen overskåret, og Borremoselig 1948 er dræbt ved slag i hovedet.

Den tilføjede vold, i hvert fald den, der kan konstateres i dag, synes ikke at gå udover, hvad der er nødvendigt, for at vedkommende skulle kunne deltage i henrettelsen som »velvilligt« offer – her tænkes på det kranie- og benbrud, som er tilføjet Borremoselig 1946 og Grauballemanden. Disse brud kan forklares ved, at man ville forhindre vedkommende i at flygte, og at man eventuelt slog vedkommende bevidstløs i forbindelse med den egentlige henrettelse. F.eks. ville en halsoverskæring som den, der er foretaget på Grauballemanden, næppe kunne foretages, uden at vedkommende på forhånd var bevidstløs.

Borremoselig 1948 er dræbt ved et slag i hovedet ført forfra, men samtidig må man mærke sig, at de efterladte har samlet kæruld sammen og begravet liget omgivet af denne på et leje af birkebark, hvilket ikke tyder på, at volden har været anvendt som tortur som led i en afstraffelse, men har været nødvendig for henrettelsen. Tollundmanden er hængt; her er det vigtigt at bemærke, at han efter hængningen er bragt ud i mosen og anbragt i sovestilling i graven, samt at de efterladte sandsynligvis har lukket hans mund og sandsynligvis også hans øjne, således at han har fået et fredfyldt udseende. Det ville man afgjort ikke have gjort, hvis man havde anset ham for en forbryder.

Konklusion

Sammenfattende må det siges, at der ikke ved de foreliggende eksempler kan konstateres vold udover det, der har været nødvendigt for at få personen henrettet. Endvidere synes alle, bortset fra Grauballemanden og Tollundmanden, at have fået medgivet deres daglige påklædning og smykker. Grauballemanden er det eneste moselig, som er begravet totalt uden ledsagende genstande. Tollundmanden, der er nøgen, bortset fra hue og bælte, viser, at denne nøgenhed ikke behøver at have noget at gøre med straf.

Skønt materialet må erkendes som forholdsvist spinkelt, synes det at vise, at de heromtalte moselig ikke er påført vold/tortur udover, hvad der kan forklares som led i en henrettelse, samt at de praktisk talt alle har fået deres dagligdags klædningsstykker og smykker med sig i deres grav i mosen.

Et udbredelseskort over samtlige fund af moselig og skeletter i Danmark – heri alle kendte fund fra alle tidsaldre – viser en markant overens-

Fig. 19: Udbredelsen af samtlige mosfund med lerkar fra førromersk jernalder, både af sakral og verdslig art. C. J. Becker, Aarbøger 1971, fig. 1. (note 47).

Distribution of all known bog finds with pottery from the Pre-Roman Iron Age, including vessels for both sacred and daily use.

stemmelse med det billede, der tegner sig af den samtidige aktivitet i tørvemoserne i førromersk jernalder bedømt ud fra fund af ofrede eller tabte lerkar (fig. 19 (47)). Det er således vigtigt at bemærke, at størstedelen af det vestjyske område med dets mange højmoser kun har givet få fund af moselig. Et helt tilsvarende billede viser sig, når man ser på manglen af fund af lerkar i moserne der. At Vestjylland i den førromerske jernalder ikke har været ubeboet, viser udbredelseskort over gravpladser, jernalderhuse, jernaldermarker samt offerfund fra denne periode (48).

At der er overensstemmelse mellem fund af moselig og aktivitet i moserne, d.v.s. gravning efter tørv eller myremalm, kan forklare baggrunden for moseligerne, idet det i langt de fleste kulturkredse er almindeligt, at man, når der tages nye områder ind til udnyttelse som marker, byer og lignende, da bringer et takoffer til den gud eller de guder, som man almindelig-

vis tror er tilknyttet området. Som endnu en teori på moseligsområdet vil jeg derfor komme med denne: moselignene er takofre til den gud eller de guder, som kunne føle sig generede ved de førromerske jernaldermenneskers aktivitet i deres domæne, gravning efter tørv og myremalm.

SUMMARY

The bog corpses from Bjældskovdal

In all, three bog corpses have been found at Bjældskovdal, which lies about 10 kilometres northwest of Silkeborg. The first corpse was found in 1927 but was not studied, as the peat covered it up; the second is the Elling Woman, who was found in 1938; and the third is the Tollund Man, who was found in 1950 (fig. 1). Along with the corpses, artefacts from most prehistoric periods have also been found here (1).

Bjældskovdal was once a raised bog, and the preservation of the bog corpses may be explained by the special physical and biochemical composition of this type of bog - particularly by the lack of oxygen and the high concentration of antibiotics. However, other conditions in the raised bog also play a part in preserving organic material (2, 3, and 4), in contrast to low bogs and to a transitional form between the two types in which only the skeleton of buried corpses has been found. A distribution map of all bog finds (fig. 2) (3) shows that they are found everywhere in Denmark except for western Jutland. There is a concentration of finds in central Jutland, where the soft parts of the corpses have not dissolved, whileas on Funen and Zealand the majority of corpses have been transformed into skeletons. This variation corresponds to the geographical distribution of different types of bogs. (fig. 3) (5).

Due to the growing interest in Danish bog corpses, the need for new examinations has been great (6, 7, and 8) but as the find material has not been augmented since the discovery of the Grauballe Man in 1952, opportunities have been scarce. However, one opportunity did arise in 1978 in connection with the Elling Woman, (9, 10, 11, and 12) who had been stored in the Anthropological Laboratory of the University of Copenhagen while her clothing was kept at the First Department of the National Museum. This corpse was subjected to a thorough examination carried out by two radiologists, Chief Physician Bent Langfeldt and Dr. Jørn Raahede; a specialist in forensic medicine, Dr. Markil Gregersen; and a specialist in forensic odontology, Professor Dr. H. P. Philipsen. The author of this article undertook the archaeological investigation.

THE ELLING WOMAN

The corpse, found in 1938 by a farmer, Jens Zakariassen, was excavated by H. C. Broholm, keeper at the National Museum (fig. 4, 5, 6, and 7). The corpse lay outstretched on its back with its feet to the south. The peat wall revealed that the corpse had been buried in a former peat pit, probably contemporary with the woman. The depth beneath the surface of the bog was 1.05 m. The corpse was not conserved but had just dried in so that today it resembles a mummy. The medico-legal, radiological, and odontological examinations proved the corpse to be that of a woman around 30 years old. No bone deformation by disease could be determined (13). The Carbon-14 Dating Laboratory of the National Museum fixed the year of death at 220 ± 40 B.C. (K-2876 and K-2877). The coiffure of the Elling Woman, whose hair must have been about 90 cm long, may be seen in fig. 8 a-b-c and 9.

The corpse was clad in a fur cape, while a piece of leather, probably from a cape, was wrapped around its feet. The cape was made of sheepskin with the fur worn inward (16). The drawing (fig. 10) represents the cape spread out and pieced together after conservation. The front edges of the cape were reinforced by folding the edge over double. One of the small holes in the front edge contains the remains of the string which held the cape together. A likely reconstruction is suggested (fig. 11). The cape was originally 90 cm long and the neck opening was about 70 cm. The leather piece which had been wrapped around the legs measures 64 x 74 cm and consists of several pieces of cowhide sewn together. Along with other smaller pieces of leather, it could have comprised a cape similar to the one worn by the corpse (fig. 12).

The cloth belt

A cloth belt was wound around the corpse. It is 4 cm wide, and 67 cm long but may originally have been longer. It is made of sheepswool and both warp and weft yarns were left-twist spun. The colour of the belt today is brown, due probably to the effect of the bog (16 - fig. 169).

The leather halter

Among the loose pieces of leather was a halter, of which a length of 40 cm has been preserved (fig. 13). The halter is made of a strip of leather folded over lengthwise and sewn. The width is about 1 cm. One end terminates in an ingenious slip knot; the other end has been torn in recent times. As the autopsy revealed a distinct groove around the neck of the corpse caused by hanging (fig. 5) it is likely that this leather halter had been used to hang the woman.

THE TOLLUND MAN (fig. 14-17)

In connection with the examination of the Elling Woman, the investigation of the Tollund Man, published by Knud Thorvildsen (19) was studied once more. New results include the observation that his fingerprints and footprints resemble those of about 2% of all cases received by the Central Bureau of Identification of the Danish Police (fig. 15 and 16). There are two scars on the right sole of the foot, one from a surface cut and another from a stab. Both lesions seem to have been incurred when the Tollund Man walked barefoot and stepped on sharp objects.

Carbon-14 dating of the Tollund Man (K-2814 a + b) (21) fixed the year of death as 210 ± 40 B.C.

DISCUSSION OF THE DANISH BOG FINDS

Today there are 9 Danish bog corpses which have been dated by Carbon-14 (fig. 18). The Carbon-14 datings clearly show that the 9 corpses, which may be assumed to typify Danish bog corpses, can be dated to the end of the later Bronze Age and the Pre-Roman Iron Age (24). There are of course exceptions to this chronology, as the Danish corpses include some from other periods (25, 26, and 29). Among the dated corpses, there are some which comprise part of a larger complex sacrifice, such as the bog find from Rappendam (27), which has been Carbon-14 dated to the 5th century A. D. However, the background for these complex finds seems to differ from that of the finds consisting only of a single buried corpse with or without accompanying objects. The complex group also differs in that the majority of the people sacrificed seem to be women and children (31) whileas the group of corpses buried singly does not seem to be dominated by any particular sex or age.

The bog corpses may have been executed as punishment for a crime committed or

perhaps as punishment followed by sacrifice to the gods or, as a third possibility, purely as a sacrifice to the gods - that is, the victim may have been an innocent person who had not disobeyed the laws of society in any way but had been chosen as a votive gift to the gods in expression of either gratitude or appeasement.

The article disregards Roman sources and instead concentrates on investigating the violence and the finding conditions which form the background of the 9 Carbon-14-dated Danish bog corpses.

The fact that these corpses have been Carbon-14-dated does not, of course, mean that they constitute any special group but rather that they are particularly interesting as they include the most carefully studied corpses. Along with the Tollund Man and the Elling Woman, the corpses are: the Grauballe Man (6), the Haraldskær Woman (37), the Borremose Corpse 1946 (38), the Borremose Corpse 1947 (39), the Borremose Corpse 1948 (40), the Huldremose Woman (42), and the corpse from Krogens Møllemose (46).

In the study, the aspects of primary interest were the finding conditions, the cause of death, violence in connection with death, and whether or not the corpse was buried accompanied by objects. The survey concludes that most of the corpses were buried naked, except for the Huldremose Woman, the Elling Woman, and the Tollund Man. Only the Grauballe Man was buried with absolutely no clothing - the other corpses lay either upon or next to what had probably been their daily attire.

In 5 out of 9 cases, the cause of death could be determined: the corpse from Krogens Møllemose, the Elling Woman, and the Tollund Man had been hung; the Grauballe Man's throat had been cut; and the Borremose corpse 1948 had been killed by a blow in the head. The survey also shows that the violence committed, at least that which can be identified today, does not seem to have exceeded what was necessary to persuade the victim to participate in the execution »voluntarily«. This observation is made with regard to the cranium and leg fractures inflicted on the Borremose corpse 1946 (38) and the Grauballe Man (34). The Borremose corpse 1948 (40) had been killed by a violent frontal blow on the head. However, it is noteworthy that the survivors buried the corpse surrounded by cotton-grass which they had picked and placed on a bed of birch bark (41). This does not indicate that the violence was torture intended as punishment, but rather that it was a necessary part of the execution/sacrifice. The Tollund Man had been hung; here it is significant that after the hanging the survivors laid him out in the bog, placed him in a sleeping position in the peat pit, and closed his mouth (23) and probably also his eyes, which gives him a peaceful appearance. This care would certainly not have been shown him if he had been considered a criminal.

CONCLUSION

A distribution map of all known bog corpses and skeletons in Denmark shows a striking correspondence with the picture of contemporaneous activity in the peat bog in the Pre-Roman Iron Age which is based on finds of sacrificed or lost clay vessels. It is thus important to note that the greater part of western Jutland with its many raised bogs has only produced few finds of bog corpses; a very similar picture is drawn by the lack of bog finds of pottery or other objects which could reflect peat-digging (fig. 19) (47). However, western Jutland was not uninhabited in the Pre-Roman Iron Age, as shown by the many finds of cemeteries, houses, fields, etc. (48).

The correspondence between finds of bog corpses and traces of activity in the bogs, that is, digging for peat or bog iron ore, indicates that it is logical to interpret the bog corpses as thank offerings to the god or gods who would have been disturbed by the activities of the people of the Pre-Roman Iron Age.

Christian Fischer
Silkeborg Museum

Tegning: Bente Fischer
Oversættelse: Barbara Bluestone

NOTER

- 1) Dateret af Wormianium – stykket kan teoretisk være ældre end middelalder, idet dateringskurverne endnu ikke rækker så vidt.
- 2) M. Gregersen, KUML 1979, p.
- 3) B. Hansen, Danmarks Natur bd. 5, p. 155 – Højmosen.
- 4) G. Lange-Kornbak, KUML 1956, p. 156.
- 5) F. Thøgersen, Danmarks Moser. Hedeselskabet 1942.
- 6) P. V. Glob m.fl., KUML 1956.
- 7) K. Thorvildsen, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, Kbh. 1950, p. 302.
- 8) L. Thorvildsen, KUML 1952, p. 32 med henvisninger.
- 9) M. Hald, Olddanske Tekstiler, Nordiske Fortidsminder, Kbh. 1950, p. 31.
- 10) P. V. Glob, Mosefolket, 1965 p. 16.
- 11) T. Ramskou, Hår og Skæg, Nationalmuseet 1976, p. 27.
- 12) E. Munksgaard, Aarbøger 1976, p. 15.
- 13) Gregersen, Langfelt & Raahede og Philipsen, KUML 1979.
- 14) Munksgaard 1976, p. 15.
- 15) E. Lomborg, SKALK 1976, bd. 5 p. 18.
- 16) Hald 1950, p. 33.
- 17) Philipsen 1979, p.
- 18) H. Tauber, Kuml 1979, p.
- 19) Thorvildsen 1950, p. 302 ff.
- 20) H. Helbæk, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, Kbh. 1950, p. 311 ff.
- 21) Tauber 1979, p.
- 22) H. Helbæk, KUML 1958, p. 106.
- 23) H. Gormsen, Retsmedicin & Medicinallovgivning 1976, p. 178.
- 24) Tauber, KUML 1979, p.
- 25) A. Dieck, Die europäischen Moorleichenfunde 1965.
- 26) V. M. Hald 1950, p. 71.
- 27) G. Kunwald, Prähistorische Zeitschrift, Band 45, Berlin 1970, p. 64.
- 28) J. & K. Ferdinand, KUML 1961, p. 72 ff.
- 29) Dieck 1965, p. 34 ff.
- 30) Dieck 1965, p. 30 ff.
- 31) H. Jahnkuhn, Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen 1967 – Archaeologische Beobachtungen zu Tier- und Menschenopfern bei den Germanen in der Römischen Kaiserzeit, p. 121 ff. og p. 133.
- 32) A. A. Lund, Moselig, Wormanium 1976, p. 24 med henvisninger.
- 33) S. Jørgensen, KUML 1956, p. 125.
- 34) W. Munck, C. Krebs og E. Ratjen, Kuml 1956.
- 35) Helbæk, KUML 1958, p. 83 ff.
- 36) J. Lund, SKALK 1978, bd. 1, p. 3 ff.
- 37) Hald 1950, p. 52 ff. og Munksgaard 1976 p. 8 ff.
- 38) K. Thorvildsen, Nationalmuseets Arbejdsmark 1947, p. 57 ff.
- 39) Thorvildsen 1952.
- 40) Thorvildsen 1952, samt beretning i NM. I arkiv ved B. Brorson-Christensen
- 41) Upubliceret foredrag ved B. Brorson-Christensen holdt i Prehistoric Society i London 1972.
- 42) Hald 1950, p. 42 ff. og D. Liversage og K. Mallings, SKALK 1978, hf. 4, p. 3.
- 43) Liversage og Mallings 1978 p. 5 ff.
- 44) J. Nordquist og D. Ørsnes, Skalk 1971, bd. 3, p. 11.
- 45) K. Krogh, SKALK 1965, bd. 4 p. 13 ff.
- 46) Hald 1950, p. 7 ff. og Munksgård, Oldtidsdragter, Nationalmuseet 1974, p. 126 ff.
- 47) C. J. Becker, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1971, p. 7 ff.
- 48) J. Brøndsted, Danmarks Oldtid, bd. III, 1960 fig. p. 26, 35, 86 og 93. C. J. Becker, Førromersk Jernalder i Syd- og Midtjylland, Kbh. 1961, planche 123, 124, 125, 126 og 127. C. J. Becker, Acta Archaeologica vol XLII, 1971, p. 79 ff.